

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІОЛОГІЇ ТА УПРАВЛІННЯ

**КАФЕДРА ФІЛОСОФІЇ, ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ
ТА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ**

**Кваліфікаційна робота
бакалавра**

**ПРОТИДІЯ ГЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНОМУ НАСИЛЬСТВУ
ДО ЖІНОК В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

Виконала: студентка 5-го курсу,
гр. 6.2319-ср-з
спеціальності 231 «Соціальна робота»
освітньо-професійної програми
«Соціальна робота»
А.В. Москаленко

Керівник: доцент кафедри філософії,
публічного управління та соціальної роботи,
доцент, к.філос.н. Маловічко О.В.

Рецензент: доцент кафедри філософії,
публічного управління та соціальної роботи,
доцент, к.філос.н. Маліновська О.С.

Запоріжжя – 2024

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціології та управління
Кафедра філософії, публічного управління та соціальної роботи
Рівень вищої освіти бакалавр
Спеціальність 231 «Соціальна робота»
Освітньо-професійна програма «Соціальна робота»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри філософії, публічного
управління та соціальної роботи

_____ Т.І. Бутченко
«___» _____ 2024 року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ

_____ Москаленко Альоні Володимирівні

(прізвище, ім'я, по-батькові)

1. Тема роботи Протидія гендерно зумовленому насильству до жінок в умовах воєнного стану

керівник роботи Маловічко Олена Владиславівна, к.філос.н., доцент,

(прізвище, ім'я, по-батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом ЗНУ від «18» січня 2024 року № 76-с

2. Строк подання студентом роботи 21 травня 2024 року

3. Вихідні дані до роботи Лукашевич М. П. Соціальна робота (теорія і практика) : підручник / М. П. Лукашевич, Т. В. Семигіна. 2-ге вид., стер. Київ : Каравела, 2011. 368 с.; Безпалько О. В. Соціальна робота в громаді : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. 176 с.; Полторак Л. Ю. Соціальна робота з різними групами клієнтів / Л. Ю. Полторак, Д. В. Сай. Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2020. 136 с.; Тюптя Л. Т., Іванова І. Б. Соціальна робота : теорія і практика : навч. посіб. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ : Знання, 2008. 574с.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) 1. Висвітлити стан наукової розробки проблеми гендерно зумовленого насильства до жінок. 2. Охарактеризувати основні поняття дослідження. 3. Розкрити принципи та методи дослідження соціальної роботи в сфері протидії гендерно зумовленому насильству до жінок в умовах воєнного стану. 4. Дослідити гендерно зумовлене насильство до жінок як об'єкт соціальної роботи. 5. Охарактеризувати гендерні стереотипи як чинник домашнього насильства. 6. Охарактеризувати самоставлення жінки та чинники його формування у протидії гендерно зумовленому насильству. 7. Дослідити світові комунікаційні кампанії протидії гендерно зумовленому насильству. 8. Проаналізувати особливості національних комунікаційних кампаній протидії гендерно зумовленому насильству до жінок в умовах воєнного стану.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)

---

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Розділ 1	Маловічко О.В., доцент кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи	02.02.2024	02.02.2024
Розділ 2	Маловічко О.В., доцент кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи	11.03.2024	11.03.2024
Розділ 3	Маловічко О.В., доцент кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи	03.04.2024	03.04.2024

7. Дата видачі завдання 18 січня 2024 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Термін виконання етапів роботи	Примітка
1.	Вибір теми кваліфікаційної роботи	Листопад – грудень 2023	виконано
2.	Бібліографічний пошук	Січень – лютий 2024	виконано
3.	Розробка основних положень роботи	Січень – лютий 2024	виконано
4.	I розділ	Лютий 2024	виконано
5.	II розділ	Березень 2024	виконано
6.	III розділ	Квітень 2024	виконано
7.	Систематизація висновків	Травень 2024	виконано
8.	Нормоконтроль	Травень 2024	виконано

Студент _____ А.В. Москаленко

Керівник роботи _____ О.В. Маловічко

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ О.С. Маліновська

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота складається з 72 сторінок, 53 позицій у списку літератури.

СОЦІАЛЬНА РОБОТА, ГЕНДЕР, ГЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНЕ НАСИЛЬСТВО, ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО

Мета дослідження: визначити роль гендерних стереотипів у замовчуванні та віктимізації жертв гендерно зумовленого насильства та визначити особливості ефективної комунікації протидії насильству до жінок в умовах прифронтового міста.

Об'єкт дослідження: гендерно зумовлене насильство до жінок.

Предмет дослідження: вплив гендерних стереотипів на ситуацію насильства до жінок в умовах прифронтового міста.

Методи дослідження: аналіз, узагальнення, індукція, конкретизація, систематизація, аналогія, аналіз документів.

Гіпотеза: ефективна протидія гендерно зумовленому насильству до жінок в умовах воєнного стану потребує комплексного підходу, який включає координацію зусиль з боку урядових та неурядових організацій, а також міжнародної спільноти.

Висновки:

1. Вивчення факторів гендерно зумовленого насильства щодо жінок чи чоловіків, без згадки про вплив гендерних стереотипів на це явище, є некоректним, адже одними з найпоширеніших проблем, пов'язаних із ситуацією насильства в умовах воєнного стану, є віктимізація жертв і замовчування проблеми.

2. Гендерна ідентичність представляє собою усвідомлення особистістю своєї статевої належності і готовність виконувати відповідну соціальну роль.

3. При створенні комунікаційних кампаній для протидії гендерно зумовленому насильству в Україні найважливішим аспектом є те, щоб така кампанія привертала увагу – часто шляхом актуалізації, асоціюючи її з певною датою, і рідше – інноваційністю.

SUMMARY

The qualification work consists of 72 pages and 53 items in the bibliography.

SOCIAL WORK, GENDER, GENDER-BASED VIOLENCE, DOMESTIC VIOLENCE

The aim of the research is to determine the role of gender stereotypes in silencing and victimizing victims of gender-based violence and to determine the features of effective communication against violence against women in the conditions of the front-line city.

Research Object – gender-based violence against women.

Research Subject – the impact of gender stereotypes on the situation of violence against women in a front-line city.

Research Methods: The research employs analysis, generalization, induction, concretization, systematization, and analogy as the primary methods.

Hypothesis: effective counteraction to gender-based violence against women under martial law requires an integrated approach that includes coordination of efforts by governmental and non-governmental organizations, as well as the international community.

Conclusions: 1. Studying the factors of gender-based violence against women or men, without mentioning the influence of gender stereotypes on this phenomenon, is incorrect, because one of the most common problems associated with the situation of violence under martial law is victimization of victims and silencing the problem.

2. Gender identity is the awareness of a person of his gender and the willingness to perform the corresponding social role.

3. When creating communication campaigns to counter gender-based violence in Ukraine, the most important aspect is that such a campaign attracts attention – often through actualization, associating it with a certain date, and less often – innovation.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОТИДІЇ ГЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНОМУ НАСИЛЬСТВУ ДО ЖІНОК В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	5
1.1. Стан наукової розробки проблеми гендерно зумовленого насильства до жінок.....	5
1.2. Характеристика основних понять дослідження: «соціальна робота», «воєнний стан», «гендер», «гендерно зумовлене насильство», «домашнє насильство».....	13
1.3. Принципи та методи дослідження протидії гендерно зумовленому насильству до жінок в умовах воєнного стану.....	21
РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОТИДІЇ ГЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНОМУ НАСИЛЬСТВУ ДО ЖІНОК В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	25
2.1. Гендерно зумовлене насильство до жінок як об’єкт соціальної роботи.....	25
2.2. Гендерні стереотипи як чинник домашнього насильства.....	32
2.3. Самоставлення жінки та чинники його формування у протидії гендерно зумовленому насильству.....	37
РОЗДІЛ 3. ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОТИДІЇ ГЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНОМУ НАСИЛЬСТВУ ДО ЖІНОК В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	43
3.1. Світові комунікаційні кампанії протидії гендерно зумовленому насильству.....	43
3.2. Особливості національних комунікаційних кампаній протидії гендерно зумовленому насильству до жінок в умовах воєнного стану.....	57
ВИСНОВКИ.....	66
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ.....	68

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сучасні тенденції, зумовлені боротьбою за рівні права, спонукають науковців звертати більше уваги на проблеми гендерної рівності та девіантної поведінки у гендерних відносинах. Таке явище, як гендерно зумовлене насильство до жінок, хоч і є предметом активного дослідження у соціальній роботі, проте вітчизняна наукова база поступається західній у кількості емпіричних даних щодо впливу соціальних конструктів, таких як гендерні стереотипи, на ставлення суспільства до проблеми, а також на ситуацію насильства над жінками в цілому (замовчування).

Дослідження гендерних стереотипів як соціально зумовлених конструктів, що впливають на загострення ситуації з насильством в Україні, є доволі ризикованим та експериментальним, тому що емпірично показати, як соціальний стереотип може змінювати динаміку проявів домашнього насильства над жінками, практично неможливо. Проте, вивчення факторів гендерно обумовленого насильства щодо жінок чи чоловіків, без згадки про вплив гендерних стереотипів на це явище, є вельми некоректним, адже одними з найпоширеніших проблем, пов'язаних із ситуацією домашнього насильства в Україні, є віктимізація жертв і замовчування проблеми, – негативні явища, що послаблюються або посилюються під впливом суспільного тиску.

Гендерні стереотипи є частиною уявлень особистості про свою гендерну ідентичність, моделі гендерної поведінки, яким вона повинна слідувати, і, відповідно, - власних гендерних норм і ролей, які вона має виконувати. Ми вважаємо, що соціальні конструкції, як норми, стереотипи, очікування та уявлення, виконують не тільки конструктивні функції, але й деструктивні, що зумовлюють послаблення позицій індивіда в соціальній ієрархії, що, у свою чергу, призводить до його пригнічення у владних відносинах у суспільстві.

Об'єкт роботи – гендерно зумовлене насильство до жінок.

Предмет роботи – вплив гендерних стереотипів на ситуацію насильства до жінок в умовах прифронтового міста.

Мета роботи – визначити роль гендерних стереотипів у замовчуванні та віктимізації жертв гендерно зумовленого насильства та визначити особливості ефективної комунікації протидії насильству до жінок в умовах прифронтового міста.

Згідно з метою маємо такі *завдання*:

- висвітлити стан наукової розробки проблеми гендерно зумовленого насильства до жінок;
- охарактеризувати основні поняття дослідження;
- розкрити принципи та методи дослідження соціальної роботи в сфері протидії гендерно зумовленому насильству до жінок в умовах воєнного стану;
- дослідити гендерно зумовлене насильство до жінок як об'єкт соціальної роботи;
- охарактеризувати гендерні стереотипи як чинник домашнього насильства;
- охарактеризувати самоставлення жінки та чинники його формування у протидії гендерно зумовленому насильству;
- дослідити світові комунікаційні кампанії протидії гендерно зумовленому насильству;
- проаналізувати особливості національних комунікаційних кампаній протидії гендерно зумовленому насильству до жінок в умовах воєнного стану.

Гіпотеза: ефективна протидія гендерно зумовленому насильству до жінок в умовах воєнного стану потребує комплексного підходу, який включає координацію зусиль з боку урядових та неурядових організацій, а також міжнародної спільноти.

Структура роботи: кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку літератури.

РОЗДІЛ 1

МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОТИДІЇ ГЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНОМУ НАСИЛЬСТВУ ДО ЖІНОК В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

1.1. Стан наукової розробки проблеми гендерно зумовленого насильства до жінок

Головною причиною гендерно зумовленого побутового насильства є нерівність між особами чоловіка та жінки, про що свідчать опрацьовані навчальні матеріали щодо запобігання насильства в сім'ї: «соціальні норми та стереотипи, які приписують чоловікам та жінкам, а також – традиційні уявлення, що чітко розрізняють гендерні ролі чоловіків та жінок, під видом контролю чи навіть захисту часто виправдовують насильство по відношенню до жертв» [2, с. 45–46]. Гендерні стереотипи часто призводять до зниження соціального статусу жінки. Це підвищує для неї ймовірність, стати мішенню цькування, сексуальних домагань та насильства. У другій частині роботи важливим є аналіз проблеми національних досліджень гендерної нерівності та стереотипів, які створюють образ «жінки-жертви» у громадській свідомості та перешкоджають висвітленню питання домашнього насильства.

Гендерно зумовлене насильство щодо жінок – це «певні насильницькі дії одного індивіда чи групи індивідів, спрямовані на жертву або групу жертв через гендерну приналежність» [9]. Підставами гендерно зумовленого насильства над жінками вважаються: низький соціальний статус (в аспектах працевлаштування, в родинних та особистих відносинах, у політичному та громадському представництві тощо), а також – традиційні уявлення про роль жінки в суспільстві, які підтримуються суспільними нормами, поглядами та гендерними стереотипами. Важливою частиною в аналізі проблеми насильства є питання владних стосунків у суспільстві – яка група має переважаючий статус, контролює та управляє іншими групами. В українському законодавстві

поняття «наси́льство за ознакою статі» та «дискриміна́ція за ознакою статі» вважаються еквівалентними терміну «гендерно зумовлене насильство». Насильство за ознакою статі – «це діяння, спрямовані проти осіб через їхню стать, або поширені в суспільстві звичаї чи традиції (стереотипні уявлення про соціальні функції (становище, обов’язки тощо жінок і чоловіків), або діяння, які стосуються переважно осіб певної статі чи зачіпають їх непропорційно, завдають фізичної, сексуальної, психологічної або економічної шкоди чи страждань, включаючи погрози такими діями, у публічному або у приватному житті» [9].

Займалися дослідженням питань гендерної рівності, гендерних стереотипів та висвітлення гендерних ролей у ЗМІ такі вітчизняні науковці: С.Оксамитна, В. Агеєва, Л.В. Малес, Т. Марценюк, М.М Скорик, О.Сидоренко, Н.В. Лавриненко, О. Кісь, А.В. Костовська, Н. Авер’янова, В. Слінчук, А.Волобуєва, Т. Пасова, І. Лютик, О. Погорєлова, Н. Сарапин, І. Соломко, Н.Романчук та інші.

С. Оксамитна у своїй роботі «Гендерні ролі та стереотипи» розглядає гендерні ролі, які визначають поведінку чоловіків та жінок, як соціальні ролі, що зумовлені соціальними статусами, які присвоєні кожному члену суспільства. Ці гендерні ролі виникають з очікувань суспільства, яке встановлює соціальні статуси для своїх носіїв. Авторка наголошує, що гендерні та соціальні ролі не мають бути розглянуті як абсолютний розподіл ролей у суспільстві між чоловіками та жінками. Натомість, гендерні ролі (крім репродуктивної діяльності жінки, якою вона наділена природньо) слід розглядати як продукт очікувань суспільства відповідно до гендерної специфіки, що є не результатом біологічних властивостей, а продуктом соціально-культурного впливу. Науковиця зауважує, що розподіл праці за гендером та визначення гендерних ролей зазнавали змін протягом історично-соціального розвитку суспільства: від збиральницько-мисливського до індустріального періоду [13, с. 182]. Тим не менш, патріархальний розподіл гендерних ролей існує і досі: хоча жінки отримали більше прав через

емансипацію та можуть реалізувати себе не тільки в домашній діяльності, розподіл професій і соціальних ролей залишається для чоловіків і жінок різним, а виконання останніх, так чи інакше, пов'язане з веденням господарства та репродуктивною функцією жінок. Авторка відмічає, що подібні різниці та схожості у виконанні ролей у суспільстві залишаються незмінними, а представлення про ці ролі та очікування до тих, хто їх виконує, описується як гендерно обумовлене стереотипне мислення. Такі уявлення переважно відображаються як гендерно-рольові стереотипи або як стереотипи гендерних рис – «притаманні чоловікам і жінкам психологічні та поведінкові характеристики» [13, с. 157].

У своїх наукових працях Т. Марценюк розглядає питання гендерної дискримінації в публічних просторах, наприклад, у висвітленні гендерних ролей та стереотипів в рекламі та ЗМІ. У своєму дослідженні «Гендерні стереотипи зовнішньої реклами (на прикладі Подолу міста Києва)», дослідниця аналізує природу гендерних стереотипів, передусім, проводить концептуалізацію цього поняття. Так само, як і Оксамитна, вона класифікує гендерні стереотипи на дві основні категорії: гендерно-рольові стереотипи та стереотипи гендерних рис [30]. У рамках аналізу гендерних образів, що передаються через ЗМІ та рекламу, Т. Марценюк класифікує гендерні стереотипи на такі категорії: традиційні стереотипи маскулінності та фемінності; групу стереотипів, що визначають ролі в сім'ї та професійному житті в залежності від гендеру; та групу, що відрізняються залежно від виду діяльності та професійних ролей. Таку класифікацію можна використовувати для вивчення гендерних стереотипів і пропаганди насильства над жінками в ЗМІ, рекламі, кіноіндустрії та в інших медіаструктурах.

Н. Лавриненко у своїй роботі, досліджуючи гендерні відносини у родині, звертає увагу на взаємозв'язок між соціальними інститутами гендеру та сім'ї, хоча вона зауважує, що такий аспект рідко зустрічається у вітчизняних дослідженнях. Як вважає авторка, вивчення особливостей, фіксованих у стереотипних уявленнях про гендерні ролі, є складним процесом, особливо без

урахування проявів та властивостей цих ролей у контексті сімейно-шлюбних відносин [30]. Незважаючи на швидкі соціально-політичні зміни в Україні, інститут родини залишається одним із найвагоміших, що користується високим рівнем довіри, та, в той же час, відноситься до інститутів, які зазнають найменших змін.

Н. Лавриненко підкреслює, що неможливо вивчати гендерні відносини та їх процеси у суспільстві, не враховуючи еволюцію гендерних відносин у родині як в малій групі, де, в основному, відбувається розподіл соціальних ролей між чоловіками та жінками і вирішується питання влади між гендерами. Гендерні відносини утворюються на основі розподілу влади, яка не завжди усвідомлюється особами у повсякденні, проте влада, як явище, має свою ієрархічність, яка проявляється у соціальних інститутах. У родині ця ієрархічність виявляється через сімейну статево-стратифікацію: розподіл влади між партнерами, дітьми, батьками, а також їхніми обов'язками та правами, гендерними відмінностями у вихованні дітей. Згідно зі структурою влади в сімейних відносинах, сім'я як соціальний інститут може бути класифікована на патріархальну, матріархальну та егалітарну. У патріархальній сім'ї головним членом постає чоловік, який відповідає за розподіл обов'язків, управління бюджетом, а також ухвалення ключових рішень щодо праці, дозвілля, фінансового забезпечення і т.д. Натомість, у матріархальній сім'ї жінка, як керівник сім'ї, вирішує питання, пов'язані з її функціонуванням. В егалітарній сім'ї відсутній визначений головний член, і рішення щодо розподілу сімейних обов'язків і ролей приймаються колективно. На підставі аналізу, проведеного у дослідженні «Гендерні відносини в родині», Лавриненко наводить такі дані: 70% українських родин вважають себе егалітарними (або демократичними); 60% сімей розподіляють сімейний бюджет за принципом «спільного кошика»; однак, кожна 10-та родина керується патріархальними принципами розподілу фінансів, які перебувають під управлінням чоловіка і розподіляються відповідно до його рішень [30].

У різних галузях західних наукових дисциплін, таких як соціологія,

правознавство, культурологія і соціальна робота, ведуться активні дослідження щодо гендерних стереотипів як чинника домашнього насильства. У дослідженні «Вплив гендерних стереотипів на сприйняття насильства» аналізуються приклади того, як існуючі уявлення про гендерні ролі чоловіка і жінки впливають на сприйняття суспільством проблеми та оправдання насильства в ньому. У цьому дослідженні розглядаються судові справи, пов'язані з проявами насильства над жінками, де часто зустрічаються випадки, коли жінок регулярно сприймають як більш емоційних, ніж чоловіків, при прийнятті судових рішень — ця тенденція розглядається як норма.

У той же час, гнів в основному приписується чоловікам, що є загальним очікуванням стосовно «сильної» статі. Цей факт добре підтверджує приклад аналізу судової справи, яка сталася у Сполучених Штатах Америки у 1982 році. Під час свідчень у суді, яке провів Верховний суд США у справі щодо сексуальних домагань до докторки Кристін Блейсі Форд з боку судді Брета Каванна, думки присяжних були розділені на дві сторони: одні підтримували свідчення жертви (Кристін Блейсі Форд), але практично половина учасників судового процесу симпатизувала звинуваченому Брету Каванну. Їх мотивація полягала у тому, що його поведінка була «нетиповою» для гвалтівника: сльози й істерика, активне відкидання звинувачень, визнання правдивості ситуації, але заперечення власної участі. В результаті, сенат, під впливом прихильників сторони обвинувачення, проголосував за засудження обвинуваченого; інша частина присяжних, що були вражені емоційністю звинуваченого, проголосувала за зняття звинувачень (50 проти 48 голосів). Ця судова справа стала наративом у західних дослідженнях впливу гендерних стереотипів (у цій ситуації, нехарактерна поведінка чоловіка відповідно до гендерних уявлень) на загальне сприйняття насильства над жінками.

Гендерні стереотипи відіграють ключову роль у сприйнятті та реакції на жертв домашнього та сексуального насильства відносно жінок. Суспільні упередження впливають не лише на реакцію суспільства на насильство, але й на сприйняття жертв насильства правоохоронними органами, соціальними

установами (наприклад, інституту права), а головне – на саме ставлення жертв насильства до своєї віктимізації. Зокрема, певні уявлення щодо гендеру та стереотипи можуть вплинути на жертву таким чином, що вона може вирішити замовчувати злочин, скоєний проти неї. Це є однією з ключових, у рамках дослідження, деструктивних функцій гендерних стереотипів.

Аналіз впливу стереотипів на загальне уявлення суспільства про насильство, його засудження чи легітимацію, має проводитися з урахуванням погляду жертви, для розуміння механізму цієї деструктивної ролі, яку виконують гендерні стереотипи. Також важливо враховувати реакцію державних органів на ситуації з домашнім насильством та заходи щодо покарання злочинців.

У науковому дослідженні, опублікованому в журналі «Гендерні ролі», Е.Бейтс, К.Р. Клемент та Ш.Р. Пеннінгтон вивчали вплив стереотипізації відносин у близькому оточенні, пов'язаних з процесом віктимізації (віктимною схильністю) домашнього насильства [33]. Віктимна схильність – це сукупність характеристик особистості, сформованих через психологічні, соціальні та інші чинники, які призводять до негативних наслідків, таких як усвідомлення себе як жертву. Таким чином, віктимізація – «процес реалізації віктимності у динаміці» [1, с. 45]. У межах даного дослідження підкреслюється, що хоча домашнє насильство має гендерні відтінки, емпіричні дані протирічать гендерній нерівності у виявлених показниках віктимізації та вчинення злочинів. Тому, основною метою аналізу було розглядання моделей поведінки, які можуть виникнути у ситуаціях домашнього насильства, а також – питання визнання чоловіків як можливих жертв насильства у сімейному оточенні (на відміну від стереотипів, що асоціюються з жіночою віктимізацією). Аналіз проводився в Великобританії, де результати були класифіковані за наявністю, відсутністю або недостатністю інформації щодо стереотипів у виявленні віктимності в умовах домашнього насильства [2, с.46]. Для проведення дослідження було використано Імпліцитний асоціативний тест, який широко застосовується в психодіагностичних цілях для виявлення прихованих

асоціацій у контексті вивчення когнітивно–соціальної поведінки. У опитуванні було задіяно 149 респондентів. У ході дослідження було заплановано кілька етапів з метою вирішення наступних завдань: оцінити вплив відповідних і не відповідних стереотипів на приховані гендерні уявлення щодо віктимізації чоловіків і вчинення злочинів жінками; визначити, як не відповідні, порівняно з відповідними, первинні стереотипи впливають на збільшення мотивації для втручання або повідомлення про злочин у випадку проявів насильства щодо чоловіків. Під час опитування, респонденти мали надати інформацію про свої суб'єктивні норми, стереотипи, наміри поведінки і очікування, пов'язані з гендерними виявами домашнього насильства, які аналізувалися під час дослідження.

Згідно з результатами аналізу, гіпотеза стосовно впливу гендерних сценаріїв у контексті насильства отримала підтвердження, так само як і загальноприйняте уявлення щодо віктимізації жінок, а не чоловіків (119 респондентів погодились з твердженням: «Статистичні данні демонструють тенденцію щодо віктимізації жінок внаслідок проявів домашнього насильства, а не чоловіків, оскільки 89% осіб, віком від 16 років, які зазнавали насильства більше 4 випадків за життя, становлять саме жінки» – гендерна обумовленість віктимізації жертви). Респонденти також відзначили готовність реагувати на ситуації насильства щодо жінок, проте насильство над чоловіками не вважалося значущим для втручання у конфлікт, що ще раз підтверджує проблему визнання віктимізації чоловіків (121 респондент розглядає чоловіків як сильніших за жінок, тому вважає, що вони не потребують допомоги у випадках насильства).

Згідно з отриманими відповідями респондентів дослідження, виявлена проблема несерйозного ставлення до чоловіків, які є жертвами домашнього насильства, що має своєю причиною гендерні уявлення та стереотипи про ролі чоловіків і жінок (частіше проявляється співчуття до жінок–жертв, розглядаючи їх як беззахисних та слабких, ніж до чоловіків–жертв). Також, насильство над жінками частіше відображається в залежності від контексту, тому респонденти

виявили бажання отримати більш детальний опис конкретних ситуацій, пов'язаних з проявами насильства у близьких відносинах.

Вивчено питання, як суспільство ставиться до проявів домашнього насильства та віктимізації у дослідженні «Вплив гендеру та гендерних рольових моделей на визнання провини правопорушників у випадках домашнього насильства» (Барбадос) [27]. Для оцінки ситуацій брали участь 99 жителів острова, яким представляли сконструйовані сценарії домашнього насильства. Використаний метод – факторний аналіз, який охоплював такі аспекти: «оцінка серйозності ситуації», «провина чоловіка», «виправдання чоловіка», «провина жінки», «зловживання жінки». Серед учасників було 47% чоловіків та 54% жінок, з яких: 49,5% не мали відносин, 41% – одружені/заміжні, 9% – розлучені. Середній вік респондентів становив 41 рік, а їх віковий спектр варіювався від 16 до 78 років. Результати дослідження показали, що респондентки частіше накладали звинувачення на чоловіка–насильника, тоді як чоловіки з Барбадосу віддали перевагу визнанню провини жінки–жертви (коефіцієнти 1,8 проти 0,6). Жінки частіше сприймали подію як прояв жорстокості щодо жінок, в той час як чоловіки більше піддавалися ідеї, що поведінка жертви може бути спрямована на провокацію насильства (коефіцієнти 2,5 проти 2,2). Що стосується поглядів на гендерні стереотипи, які є частиною рольових гендерних моделей поведінки, то респонденти, що прихильні традиційним гендерним ролям, розглядають реакцію насильника як виправдану та викликану жертвою–жінкою (коефіцієнт 2,5 – виправдання чоловіків, коефіцієнт 7 – провокація з боку жертви–жінки). Учасники з демократичними уявленнями про гендерні ролі вважали поведінку жінки–жертви результатом систематичного та тривалого насильства над нею. Таким чином, гендерні стереотипи та установки впливають на суспільні уявлення про винуватців та жертв насильства у сімейних відносинах.

Зацікавленість проблемою гендерної рівності, гендерних стереотипів та представлення гендерних ролей у ЗМІ проявили такі вітчизняні науковці: С.Оксамитна, Т. Марценюк, Л.В. Малес, В. Агєєва, М.М. Скорик, О.Сидоренко,

Н.Лавриненко, О. Кісь, А.В. Костовська, В. Слінчук, Н.Авер'янова, І.Лютик, А.Волобуєва, Т. Пасова, Н. Романчук, О. Погорєлова, Н.Сарапин, І.Соломко та інші. Українські науковці активно просувають дослідження щодо проблем гендерних відносин та рівності в Україні, охоплюючи теми, такі як: гендерні ролі та стереотипи; гендерні стереотипи у ЗМІ; гендерні уявлення в сімейних відносинах. Дослідження, проведене Соціологічною групою «Рейтинг» наприкінці лютого 2021 року, принесло важливі висновки щодо поглядів українців на проблему гендерної нерівності, а також на вплив гендерних уявлень на упереджене ставлення до гендерних ролей в Україні.

В західних дослідженнях про гендерно обумовлене насильство над жінками виявлено більше матеріалів, що розглядають взаємозв'язок між гендерними стереотипами та насильством у сімейних відносинах. Особливу увагу приділяють таким аспектам: вплив стереотипів на віктимізацію як жінок, так і чоловіків, проблема визнання віктимності жертв-чоловіків через гендерні уявлення та стереотипи про засудження або виправдання насильства щодо його жертв (Е. Бейтс, К. Клемент, Ш. Лінтон, Т. Лорд та інші).

1.2. Характеристика основних понять дослідження: «соціальна робота», «гендер», «гендерно зумовлене насильство», «домашнє насильство», «воєнний стан»

Для досягнення цілей нашого дослідження основним завданням є уточнення ключових понять у роботі. Основна увага має бути зосереджена на розумінні соціальної роботи. Звертаючись до основних документів, слід відзначити, що в 2014 році Міжнародна федерація соціальних працівників (МФСП) та МАШСР затвердили Глобальне визначення соціальної роботи, яке складається з двох складових: визначення і коментарів. У визначенні надається короткий огляд соціальної роботи, тоді як коментарі роз'яснюють її завдання, принципи та основні теоретичні концепції [4, с. 97].

Соціальна робота – це професійна діяльність, яка націлена на надання

підтримки особам та спільнотам у подоланні життєвих викликів та поліпшенні рівня благополуччя. Професіонали у сфері соціальної роботи використовують знання теорій соціальної роботи, наук з соціальних та гуманітарних дисциплін, а також місцеві знання, щоб створювати кращі умови для проживання, забезпечувати можливості для розвитку та сприяти соціальній стабільності та гармонії.

Ми вважаємо, що мета соціальної роботи полягає у тому, щоб поліпшити суспільство, сприяти розвитку особистостей та спільнот, зміцнювати соціальні взаємозв'язки, а також допомагати людям реалізувати їх потенціал та розширювати можливості.

Визначення соціальної роботи, відповідно до підручника Т. Семигіної, – це практична сфера діяльності і наукова галузь, яка вивчає вплив різних чинників, таких як історичні, соціально–економічні, культурні, територіальні, політичні та особисті, на благополуччя та прогрес людей. Соціальні фахівці стараються прибрати структурні перешкоди, що призводять до нерівності, дискримінації, експлуатації та утискання.

На думку авторки, соціальна робота вимагає розуміння того, як різноманітні фактори, такі як раса, економічний статус, мова, віросповідання, стать, інвалідність, культура та сексуальна орієнтація, сприяють або перешкоджають пригніченню чи привілеям. Ці фактори є основними в практиці соціальної роботи. Розвивальна практика спрямована на надання можливостей людям для розширення їхніх свобод та відмови від пригноблення. У зв'язку з цим, соціальні працівники виявляють солідарність з тими, хто опинився у важкому положенні, і працюють над подоланням бідності, визволенням вразливих та пригнічених осіб, а також сприянням соціальній інтеграції та згуртованості.

Ми повністю згодні з твердженням, що ключові принципи в сфері соціальної роботи включають: повагу до гідності людини, уникнення завдання шкоди, уважність до відмінностей, захист прав людини та справедливості [24, с. 79].

Соціальна теорія гендеру не є єдиною системою з логічно впорядкованими елементами. Вона складається з мережі ідей і аргументів про зв'язки. В результаті виникають два головних напрями в соціальній теорії. Один з них акцентує увагу на установках і соціальних очікуваннях. У цьому напрямку знаходиться ідея визначення «статевих ролей». Другий напрямок передбачає розподіл людей на категорії «жінки» і «чоловіки». Ця лінія спрямована на вивчення розвитку та змін у відносинах між цими двома категоріями [5, с. 59].

Р. Коннел вказує на те, що соціальна теорія, на її думку, звертає свою увагу на наступні елементи проблем: соціальна нерівність жінок і культурні практики, що сприяють цій нерівності; розподіл праці за статевими ознаками; формування характерів та мотивів, які диференціюються за статевою приналежністю; роль тіла в соціальних відносинах.

У філософії постмодернізму Мішеля Фуко виникає нова концепція, що відома як гендерна теорія. У цій теорії досліджуються питання, пов'язані з тілом, сексуальністю, владою, бажанням, божевіллям а також з маргінальними практиками і різними типами суб'єктивності. Усі ці аспекти є базою для гендерної теорії.

У своїх працях Мішель Фуко показав, що протягом багатьох століть особистість була керована «гендерними стандартами», що зробило її об'єктом підкорення та контролю. За думкою автора, гендерні відносини також можна розглядати як прояв влади, оскільки стать особи є однією з складових владних взаємин. Влада здійснює контроль через інтерпретацію певних проблем і надання їм суспільного значення. За допомогою соціальних інституцій, таких як освіта (університети, коледжі, школи), релігія (церкви, Біблія), мистецтво (картини, скульптури, книги), та система правових норм, формується «істина» про природу статі. Фуко наголошував, що призначення статі норм та утворення свого роду оцінки були опорою міркувань про гендер. У своїй гендерній теорії суб'єкта Фуко вводив поняття «мікрополітики тіла». Це вказує на те, що в авторитарному суспільстві контроль над чоловічим і жіночим тілом

контролюється стало, і люди різної статі змушені відповідати гендерним стандартам у поведінці, зовнішності тощо [13, с 36].

Ключовим був внесок Т. Парсонса в розумінні гендерних взаємозв'язків – його концепція статево-рольової парадигми. За його думкою, жінки виконують експресивну роль у соціальній системі, тоді як чоловіки – інструментальну.

Становлення особистості як індивіда базується на усвідомленні гендерного статусу. Це одночасно є складовою соціальних зв'язків. Більшість науковців аналізують гендерну ідентичність з урахуванням біологічного аспекту, а саме природженої статі під впливом соціокультурних факторів. Сучасні психологічні дослідження спрямовані на вивчення значення історико-культурного впливу на формування гендерної самоідентифікації. Гендерна ідентичність є ключовим елементом самосвідомості. Серед її важливих функцій можна відзначити: створення життєвої стратегії, формування іміджу та самореалізацію. Це впливає на самовизначення та самопізнання особистості [14, с. 49].

Багато різних елементів впливають на те, як особа сприймає свою гендерну ідентичність і своє ставлення до цього. Серед найпоширеніших чинників, що впливають на формування гендерної ідентичності, можна виділити наступні:

1. Сімейно-побутові звичаї. Ці аспекти охоплюють різні ролі в родині та очікування стосовно одруження та батьківства.
2. Релігійно-побутові традиції. Цей фактор включає в себе виховання відповідно до визначених релігійних вчень.
3. Предметно-мовна культура. Включає формування ідеї про себе та її передачу через вибір дитячих іграшок та одягу.
4. Освітні заклади. Вони грають ключову роль серед зазначених факторів. Під час навчання дитина формує свою ідентичність та вступає у соціальні взаємодії.
5. Засоби масової інформації. Сприяють усвідомленню, а часом і посилюють уявлення про типові гендерні стереотипи [18, с. 133].

О.Р. Ярська-Смирнова вказує, що гендерна ідентичність виступає як специфічний тип соціальної ідентичності. Вона також формується в результаті соціального конструювання, яке в свідомості людини взаємодіє з уявленнями про сімейні, професійні, етнічні, освітні та інші статуси. П.П. Горностає пов'язує розвиток особистості у гендерному вимірі з процесом гендерної соціалізації, оскільки досліджуючи закономірності обох цих явищ, можна сприяти гармонійному розвитку гендерної сфери особистості, включаючи установлення відносин з особами іншої статі та взаємодію з оточуючим світом.

На думку Ю.М. Галусян та В.П. Новицької, гендерна ідентичність представляє собою усвідомлення особистістю своєї статевої належності, відчуття та переживання чоловічості або жіночості і готовність виконувати відповідну соціальну роль. Самоідентифікація означає готовність прийняти визначені стандарти поведінки і психологічні особливості. Гендерна ідентичність також має свої оціночні аспекти, що визначаються в тому, наскільки соціальна роль чоловіка або жінки відповідає вимогам суспільства [11, с. 6].

Гендерна ідентичність враховує три типи чинників одночасно: біологічні, соціальні і культурні. Дослідження показали, що біологічні і соціальні фактори взаємозалежні і не можуть існувати незалежно один від одного. Біологічні аспекти не можуть функціонувати в ізоляції через вплив зовнішнього середовища, такого як традиції та оточення. Ці аспекти співіснують у особистості відповідно до її розвитку як цілісної системи.

Ш. Берн, яка має досвід у сфері практичної соціальної психології, у своїй книзі висвітлює аспекти, пов'язані з гендерною характеристикою особистості. Перша з цих характеристик – гендерна ідентичність, яка включається до складу самосвідомості і означає особисте усвідомлене відчуття своєї статі.

Другий аспект, що виділяється, – це гендерна роль, тобто суспільна роль особистості, яка визначається поведінкою людини у громадському житті, залежно від того, з якою статтю вона ідентифікує себе.

Третя характеристика – готовність виконувати гендерні ролі, але ця

готовність може бути неявною.

Четвертий аспект – визначається поняттями маскулінності і фемінінності, які відображають нормативні уявлення про психічні та поведінкові особливості, які вважаються типовими для чоловіків і жінок.

Остання характеристика – це гендерний стереотип, який включає усталене уявлення про типову поведінку людини певної статі, її особливості характеру та стандартну модель поведінки [11, с. 13].

Отже, гендерна ідентичність формує соціальну роль особистості, що включає різні моделі поведінки для кожної статі.

Домашнє насильство можна розглядати як патерн поведінки у взаємних відносинах, що використовується для отримання або збереження контролю та влади над інтимним партнером. Зловживання – це різноманітні фізичні, емоційні, сексуальні, економічні або психологічні дії або загрози дій, що впливають на іншу особу. Це може включати будь-яку поведінку, яка лякає, тероризує, завдає шкоди, маніпулює, принижує, шкодить, звинувачує або причиняє страждання комусь. Насильство в сім'ї може траплятися з будь-якою особою, незалежно від раси, віку, сексуальної орієнтації, релігії або гендерної ідентичності. Це може мати місце в рамках різних взаємин, включаючи пари, які перебувають у шлюбі, живуть разом або просто зустрічаються. Насильство в сім'ї торкається людей з різних соціально-економічних верств і рівнів освіти.

Найпоширеніші види насильства, вчинені інтимними партнерами, включають ситуативне насильство, «інтимний тероризм» та акти насильницького опору.

Ситуативне насильство в парі є найбільш поширеною формою насильства з боку інтимних партнерів. Це випадок, коли насильство починається через конфлікт чи неврівноваженість, і в результаті словесна або емоційна суперечка перетворюється на насильство, яке може бути фізичним, сексуальним або психологічним. Після цього можуть виникнути легкі чи серйозні наслідки, і навіть якщо цей випадок є одноразовим, насильство може повторюватись у подальших відносинах. Хоча така форма насильства може бути розповсюджена

як серед жінок, так і серед чоловіків, чоловіки зазвичай завдають серйознішу шкоду, а їхнє насильство частіше веде до страху та домінування у відносинах.

Інтимний тероризм – це інший тип насильства з боку інтимних партнерів, де насильник тероризує та забирає всі права у відносинах шляхом застосування насильства та інших тактик, таких як погрози, економічний тиск, психологічний тиск, ізоляція тощо, для збереження своєї влади відносно партнера.

Насильницький опір – це форма насильства, що виникає як реакція на спротив жертви інтимного тероризму. Цей вид насильства переважно спостерігається у жінок, які намагаються фізично протистояти домінуванню своїх чоловіків-насильників. Він зазвичай має тимчасовий характер, оскільки більшість чоловіків виявляють здатність до фізичної домінації над жінками, і багато жінок, які виражають опір, швидко відмовляються від цього типу протистояння через стандартне використання фізичної сили та вдаються до інших стратегій у взаємини, щоб боротися з домінуванням у відносинах.

Специфіка міжособистісного насильства та насильства в сім'ї виявилася важливою в соціологічній думці наприкінці 20-го століття, яка розглядалася в роботах Коннелла, Бурдье, Гідденса, Баумана та інших. Бурдье акцентував увагу на структурних аспектах насильства, зокрема, на дослідженні габітусу, і водночас розглядав символічне насильство в широкому контексті. Бек і Бек-Герсхайм, розглядаючи перехід від доіндустріального до індустріального суспільства, продовжили вебберівський підхід, що відзначився розширенням індивідуалістичних зв'язків у шлюбі в умовах постіндустріального суспільства. У своїй книзі «Маскулінність» Рейвін Коннелл згадує вплив західної думки на соціологію маскулінності, включаючи психоаналіз Фрейда та дослідження Франкфуртської школи, які обґрунтували психоаналітичний підґрунт соціальним аналізом. Другою теоретичною концепцією є «статеві рольовий концепт», що представляє собою уявлення про соціальне середовище з урахуванням адаптації до ролей, що очікуються від індивіда. Третій підхід є міждисциплінарним і включає дані з антропології, історії та дискурсивного

аналізу. Згідно з цим підходом, соціальна стать розглядається як структура соціальних зв'язків, як мінімум владні відносини, зі своїми субкультурами, а також проблемами маргіналізації та опору.

Домашнє насильство, оскільки воно представляє парадоксальне явище в своїх проявах та походженні, а також – з точки зору того, як воно вписується у гегемоністичні соціальні структури, має важливе значення у соціології. Наприклад, насильство чоловіків над жінками, яких вони знають, потребує більш глибокого розуміння, ніж просто як прояв гегемоністської маскулінності; воно вимагає складного аналізу становища владних відносин у маскулінній гегемонії: (зазвичай чоловіче) насильство пов'язане з різними соціальними поділами, особливо з підрозділами економічного класу, а також з віком, місцезнаходженням, релігією та сексуальністю. Насильство – це соціальне визначення того, хто має здійснювати які ролі і в якому контексті.

Часто насильство стає інструментом, яким чоловіки намагаються отримати контроль над жінками, підтримати патріархальні структури влади та інші взаємопов'язані системи, а часом воно навіть стає метою для самого себе. Насильство не є засобом посилення влади та контролю, воно є втіленням самої сутності влади та контролю. Насильство виділяє людей як індивідуально, так і в структурному плані, виступаючи як форма глибокої фізичної дискримінації. Домашнє насильство охоплює як дрібну детальність жорстокого та витонченого щоденного контролю над життям, так і широкі суспільні, порівняльні та міжнародні процеси. Насильство з боку чоловіків до відомих жінок, є структурою, процесом, практикою та результатом домінування.

Воєнний стан – це особливий правовий статус, який вводиться в Україні або в окремих її регіонах у випадку збройної агресії, небезпеки нападу або загрози державному суверенітету та територіальній цілісності. Його мета полягає в наданні органам влади та військовому керівництву необхідних повноважень для захисту держави, відбиття збройної агресії та забезпечення безпеки. Він передбачає тимчасові обмеження прав та свобод громадян і організацій у зв'язку з виниклою загрозою, з точним визначенням терміну дії

цих обмежень.

Повномасштабне російське вторгнення та оголошення воєнного стану в Україні створило серйозні виклики для системи соціального захисту. Основна мета соціальних послуг полягає в тому, щоб надавати допомогу людям, які опинилися у складних ситуаціях і не можуть самотійно з ними впоратися. На сьогодні значна частина українського населення потребує підтримки через наслідки війни. Серед цих наслідків можна виділити психологічні труднощі, матеріальні втрати та фізичні пошкодження.

1.3. Принципи та методи дослідження протидії гендерно зумовленому насильству до жінок в умовах воєнного стану

Метод – це спосіб досягнення певної цілі чи результату. Метод може вважатися об'єктивним, якщо він відображає реальність та її взаємозв'язки. Це означає, що метод має ґрунтуватися на наукових принципах і підходах, які дозволяють отримати про об'єкт дослідження достовірну інформацію. Термін «метод» виражає «шлях до чогось», метод пізнання або спосіб досягнення певного результату в контексті виконання певної діяльності. В рамках наукового дослідження метод розглядається як система певних правил, способів, прийомів і норм, спрямованих на розуміння конкретного об'єкта чи явища [14, с.260].

З позицій загального підходу методи дослідження поділяються на:

- філософські;
- дисциплінарні та міждисциплінарні;
- наукові.

Якщо зазначати загальні методи, то це інструменти, що можуть бути використані у будь-якій галузі знань. Вони не є властивими лише одній науці, а тому можуть бути використані для вивчення різних явищ. Загальні стратегії є абстрактними, тобто не прив'язані до конкретних об'єктів чи явищ, і не піддаються формалізації та математизації. Це означає, що їх не можна точно

описати за допомогою формул чи алгоритмів. Загальні стратегії не є заміною спеціалізованих методів, а скоріше доповнюють їх [14, с. 29].

Загальнонаукові методи можна розділити на дві категорії, що залежать від рівня пізнання: емпіричний та теоретичний. На емпіричному рівні пізнання основним є сенсорне пізнання, яке здійснюється через органи чуття. Значення раціонального пізнання в емпіричному контексті є вторинним порівняно з сенсорним. Тому на емпіричному рівні пізнання досліджуваний об'єкт переважно розглядається з боку його зовнішніх властивостей та проявів, які можна прямо сприймати за допомогою органів чуття. На емпіричному рівні пізнання проводиться пряме вивчення досліджуваного об'єкта через сенсорні засоби. В результаті такого вивчення здобуваються первинні дані, які потім піддаються аналізу та узагальненню.

В процесі аналізу початкової інформації формуються емпіричні знання, що стають основою для розвитку теоретичних знань.

Основним методом на емпіричному рівні є:

- спостереження;
- моделювання;
- порівняння;
- експеримент.

Спостереження – це цілеспрямований, систематичний та активний аналіз об'єктів та подій, які існують у натуральних умовах або в межах наукового експерименту.

Один із найпоширеніших методів пізнання – порівняння, який допомагає встановити схожість та відмінність між різними предметами та явищами. Вислів «все пізнається в порівнянні» вказує на важливість цього підходу. Під час порівняння відкриваються загальні риси, які є типовими для кількох об'єктів. Аналогія може бути використана для порівняння, коли схожість між об'єктами допомагає розуміти новий або менш відомий об'єкт на основі знайомого.

Аналогія використовується у науковому дослідженні для отримання

розуміння певних об'єктів та явищ шляхом аналізу їх схожості з іншими. Метод моделювання, в свою чергу, використовується для аналізу об'єктів або явищ, шляхом формування їх спрощених відображень, які включають їх істотні риси.

Вимірювання – це метод дослідження, що використовується для визначення точного числового значення певної величини через вимір.

Експеримент – це науковий метод, який ґрунтується на активному втручанні дослідника у процес вивчення реальних явищ. Цей спосіб передбачає створення умов, які контролюються та керуються дослідником, з метою виділення конкретних характеристик і взаємозв'язків в об'єкті і можливість їх повторного відтворення.

На теоретичному рівні досліджень вчені часто використовують такі методи: аналіз і синтез, індукція і дедукція, ідеалізація, формалізація, абстрагування, конкретизація, метод сходження від абстрактного до конкретного [33].

Аналіз – це спосіб знання, що включає в себе декомпозицію цілого на його складові частини. Під час аналізу ми досліджуємо окремі елементи цілісності, їх характеристики та взаємозв'язки.

Синтез – це спосіб пізнання, який включає у себе об'єднання компонентів у єдине ціле. Під час синтезу ми створюємо зв'язок між різними складовими частинами цілого і формуємо уявлення про нього як про інтегровану одиницю.

Щодо іншого методу, індукція – це спосіб дослідження, за якого загальні висновки про характеристики групи елементів виникають на основі аналізу цих характеристик у підмножині елементів цієї групи.

Якщо йдеться про дедукцію, то це метод логічного виводу від загального до конкретного, тобто спочатку аналізують стан об'єкта в цілому, а потім його окремі частини.

Ідеалізація – це метод дослідження, який включає в себе умовні спрощення реальних об'єктів. Під час ідеалізації ми відокремлюємо деякі аспекти реальних об'єктів і надаємо їм гіпотетичні властивості.

Формалізація – це спосіб дослідження, що дозволяє нам розробляти

математичні концепції реальних об'єктів. Математична модель – це спрощена репрезентація реального об'єкта, яка включає його ключові характеристики.

Застосування формалізації дає нам можливість аналізувати об'єкти, які не можна вивчати безпосередньо. Наприклад, за допомогою математичних моделей ми можемо вивчати рух планет або досліджувати поведінку молекул.

Абстрагування – це метод, який відображає перехід від конкретних питань до загальних уявлень.

РОЗДІЛ 2

ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОТИДІЇ ГЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНОМУ НАСИЛЬСТВУ ДО ЖІНОК В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

2.1. Гендерно зумовлене насильство до жінок як об'єкт соціальної роботи

Дослідження на тему насильства, проведені починаючи з 1970-х років, забезпечили значну кількість емпіричних даних, що спростовують міфи про те, що насильство впливає лише на обмежену кількість жінок. Ці результати також підкреслили, що негативний вплив на різні аспекти життя жінок після досвіду насильства має серйозні наслідки для їх психічного стану.

Сексуальне та фізичне насильство спрямоване на жінок, особливо з боку їхніх партнерів, є серйозною міжнародною проблемою та порушенням прав людини. Опубліковані дані ВОЗ свідчать про те, що кожна третя жінка (30%) у світі протягом свого життя стикалася з фізичним, сексуальним або психологічним насильством з боку інших осіб.

Перегляд 35 наукових досліджень, проведених Heise, Pitanguy і Germain у 1994 році в різних країнах світу, вказав, що в багатьох місцях відсоток жінок, які повідомляли про фізичне насильство від партнерів, варіюється від 40% до 50%. Їх аналіз також довів, що жінки, які потрапили під психологічне насильство, вважають його більш тяжким, ніж фізичне.

Дослідження проявів насильства, проведене Straus і Gelles (1986) зафіксувало 11,3% випадків фізичного насильства від партнера у відношенні до дівчини; 3% респондентів повідомили про постійність цього насильства. Опитуючи жінок у Нідерландах, Romkens (1997) було виявлено такі дані насильства, щодо жінок з боку їх нинішніх або минулих партнерів: 9% повідомили про незначне насильство, 4,8% – про помірне насильство, 3,9% – про жорстоке насильство, і 2,4% – про вкрай жорстоке насильство.

У 1996 році El-Zanaty опублікував результати демографічного та медичного обстеження, яке проводилося з 14 779 жінками в Єгипті. Висновок полягає в тому, що близько однієї третини єгипетських жінок зазнало фізичного насильства від чоловіків принаймні один раз. При цьому, близько 45% учасниць дослідження повідомили про те, що вони стали жертвами фізичного насильства хоча б раз за останній рік, а 17% зазнали такого насильства не менше трьох разів за той період. Важливо зауважити, що ці результати базуються лише на одному питанні та не охоплюють повністю всі аспекти віктимізації жінок через різні форми насильства та зазнання побиття.

Проблема впливу насильства на психологічний стан людини є актуальною темою для сучасної психології, оскільки порушення, що виникають в результаті насильства, стосуються всіх аспектів психіки та можуть призводити до стійких змін у особистості.

Насильство виявляється у різноманітних виявах. Розрізняють такі типи насильства:

- фізичне насильство;
- сексуальне насильство;
- психологічне насильство;
- економічне насильство.

Найбільш поширеним у сучасному суспільстві є такий вид насильства, як психологічне. Розуміється використання влади для умисного пониження та знецінення особистості. Це може призводити до різноманітних проблем, таких як соматичні захворювання, думки про самогубство, порушення сну та мислення.

Досвід фізичної або сексуальної насильницької поведінки в дитинстві може підвищити ризик суїциду у підлітковому та дорослому віці. Жертви негативного сексуального ставлення, зазвичай, відчувають почуття образи та сорому. Особистості, які були жорстоко ображені в дитинстві та підлітковому віці, частіше мають недовіру до своїх партнерів та зазнають труднощів у побудові міжособистісних зв'язків. Вони відчувають постійні проблеми у

сексуальній сфері та сильні відчуття власної неповноцінності.

Загалом, насильство може приймати форму штурхання, фізичного нападу, дискредитації, або психологічного тиску. Будь-яка з вищезгаданих ситуацій може викликати або посилити страждання у іншої особи. Жінки, що брали участь у цьому дослідженні, наголосили, що насильство охоплює: нанесення ударів кулаками або предметами; поштовхи, ляпаси, стусани; брутальна лайка, образи; псування майна, одягу; тиск на етнічному чи релігійному ґрунті; перешкоджання бажанням вчитися, працювати; прояв виняткових ревностей; вчинення статевих зносин проти бажання; заборона спілкуватися з друзями, родичами; заборона брати участь у прийнятті фінансових рішень.

Пережити насильство – це перенести травмуючий досвід. Крім психічної травми, спостерігається втрата соціального контакту. Спільним для всіх випадків насильства є те, що будь-яка з цих форм стає важким досвідом та викликає почуття внутрішньої порожнечі.

До найбільш розповсюджених форм насильства, спрямованих проти жінок, відноситься фізичне насильство, постраждалими від якого є приблизно 95% осіб. Це призводить до таких змін у психологічному стані, як депресія, пониження самоповаги, високий рівень тривожності, поява страхів та думок про самогубство.

Сексуальне насильство, у свою чергу, включає як фізичні, так і психологічні форми насильства і є особливо травматичним для жертв. Психологічні наслідки сексуального насильства включають: зниження самоповаги, відчуття зради, появу депресивного стану, нічні кошмари, схильність до вживання наркотичних речовин, суїцидальні думки, що в свою чергу збільшують ризик самогубства.

В дослідженні ВООЗ з 2018 року визначаються такі фактори ризику сексуального насильства: обмежений рівень освіти; наявність насильства у дитинстві від батьків; антисоціальна поведінка; насильство у родині; адикція; схильність до виправдання насильства та полігамії; соціальна ієрархія та норми; обмежені можливості жінок у сфері праці; низький рівень гендерної рівності;

дискримінаційні закони.

Дослідження В.В. Ніколаєвої та Е.Т. Соколової (2000) підкреслює негативний вплив психологічного насильства на структуру особистості. Коли особа опиняється у колі насильства, її особистісний розвиток зазнає обмежень, що стають значною перешкодою для подальшого росту.

А.Х. Пашина (2002) в своєму дослідженні наголошує на тому, що випадки насильства пов'язані з руйнуванням емоційного стану. Коли коється будь-який прояв насильства, відзначається високий рівень вияву соціальної емоційності та тривожності (професійної та особистісної), а також часто активізується повний спектр емоційних переживань.

В.Ю. Меновщиков вказує на те, що у жертв насильства можуть виникати різні емоційні відчуття: тривога, безпорадність, почуття провини, емоційна залежність, фрустрація, ізоляція. Важливо відзначити, що у жертв виникає певне стримування виявлення своїх емоцій, що стосується не лише негативних, а й позитивних. Клінічна практика свідчить про різноманітні наслідки пригнічення емоцій: різні психологічні та соматичні порушення.

Симптоми, які спостерігаються у людей, що пережили насильство, відповідають ознакам посттравматичного стресового розладу. Це супроводжується погіршенням функціонального стану особистості та виникненням негативних і сильних переживань. Важливо врахувати, що це не обмежується лише емоційними аспектами, а також відображається в мотиваційних, вольових і когнітивних складових особистості.

Насильство має характер посттравматичного стресового розладу, який ґрунтується на уявленні про те, що людина пережила травматичну подію у минулому, проте, навіть після припинення цієї ситуації, вона продовжує реагувати так, ніби загроза існує й далі. Це може призвести до нав'язливих думок та виникнення гіперзбуджених симптомів, які систематизовані у DSM–IV (Американська психіатрична асоціація [АРА], 1994). Дослідження показують, що людина, хоча й не перебуває у реальній небезпеці, все ж реагує так, наче небезпека все ще присутня.

Особистість демонструє патологічну, занадто інтенсивну реакцію, тобто, її поведінка свідчить про те, що травма досі триває, а небезпека вважається актуальною, навіть у випадках, коли загроза вже минула, і об'єктивно людина в безпеці. Проблема полягає саме в цьому. У жінок, які пережили або переживають насильство, можна помітити такі симптоми навіть після виходу з аб'юзивних стосунків. Більше того, жінки відчувають ті ж самі симптоми унікаючого, нав'язливого і гіперактивного збудження навіть в обстановці, яка об'єктивно є безпечною, але колись розглядалась як небезпечна.

А.М. Хасина висуває на передній план такі особливості особистості жінок, які стали жертвами насильства: песимізм, відмова виражати свою точку зору, відчуття відчуження та самообмеження. Також спостерігаються різноманітні психологічні захисні механізми, зокрема, часто використовується витіснення або проекція.

Жінки, які стали жертвами насильства, відчувають внутрішній конфлікт між бажанням незалежності та потребою у підтримці, а ці певні аспекти посилюються через психологічні та фізичні травми, заподіяні насильством. Це призводить до стану пасивності, відчуженості від зовнішнього світу, соціуму. Розрізняються такі фактори, що впливають на зміни особистості та типи переживань у ситуаціях насильства: характер та форми скоєного насильства, його інтенсивність та тривалість; особистісні риси, сформовані у взаємодії з батьками; соціокультурні стереотипи ставлення до насильства; внутрішні погляди та рівень особистісної активності.

Враховуючи раніше згадані чинники, С.В. Фролова розрізняє три різновиди переживань насильства: активне бажання подолати його; старання уникнути критики; відчуття втрати власних можливостей.

У Північній Америці проведено дослідження, що стосується впливу насильства на жінок у психологічному плані. Оглянувши теоретичні, клінічні та емпіричні дані, Dutton припустив, що психологічний вплив насильства на жінок як травмуючий досвід виявляється у трьох формах реакцій: вияви психологічного стресу чи дисфункції (наприклад, відчуття страху, гніву,

тривоги, симптоми травматичного стресу, депресія і низька самооцінка); зміни у когнітивних моделях (наприклад, втрата переконання у власній безпеці та негативні переконання про себе); порушення в міжособистісних відносинах (наприклад, проблеми з довірою та проблеми в установленні зв'язків) [33].

Gelles і Straus прийшли до висновку, що жінки, які стали жертвами насильства, виявили вищий рівень психологічного тиску, ніж ті, хто не були піддані насильству. Цей ефект виявлено через суб'єктивні почуття жінок та прояви таких факторів, як: головний біль, стрес, пригнічений настрій, почуття безнадійності, суїцидальні думки та спроби самогубства.

Gelles та Harrop зазначають, що більш серйозні вияви дистресу, які включають почуття непотрібності і безнадійності, мають більш тісний зв'язок з насильством, порівняно з більш помірними формами дистресу [33].

Gleason проводив дослідження «психічних розладів» серед клінічної групи з 62 жінок, що зазнали фізичне насильство у штаті Флорида. З цієї загальної групи, 30 респонденток проживали у соціальних квартирах, а 32 – у власних будинках. Дані, зібрані з цих двох груп, були порівняні з результатами національного епідеміологічного дослідження, в якому було опитано 10 953 жінок, що були випадково вибрані як група порівняння «нормальних жінок» [33]. Результати цього аналізу показали, що обидві клінічні групи жінок, які були жертвами насильства, мали високі показники за такими факторами, як фобії, депресія, агорафобія, посттравматичний стресовий розлад, ОКР, алкогольна залежність, суїцидальні думки, порівняно з жінками у порівняльній групі. Більше того, жертви насильства, які проживали у власному будинку, мали вищий рівень дистимії, частіше зазнавали проблем з адикцією та панічними розладами.

У 1991 році Follingstad, Brennan, Hause та Polek провели аналіз з 234 респондентами, які були свідками насильства та погодились на участь в інтерв'ю. На основі особистих вражень було виокремлено 12 категорій симптомів, які могли бути пов'язані зі стресом та психологічним дискомфортом. Ці симптоми охоплювали: головні болі; часті застуди; відчуття

слабкості та запаморочення; проблеми зі спиною та кінцівками; травми шлунково–кишкового тракту; проблеми з серцем та артеріальним тиском; питання гінекологічного характеру; дихальні захворювання; стан тривоги; почуття депресії; проблеми зі шкірою та випадки адикції.

Follingstad встановив, що тільки 3% жінок заявили про відсутність симптомів, 65,3% повідомили про наявність від 3 до 7 симптомів, і лише одна жінка згадала всі 12 симптомів. Найпоширенішими симптомами були: почуття депресії (76,7%), стан тривоги (75%), постійні головні болі (56,5%), проблеми зі спиною (54,5%) і травми шлунково–кишкового тракту (54,5%). Зазначалося, що кожен з 12 симптомів був відзначений не менш як 21% респондентів [18].

Станко (1985) виявив, що у більшості жінок, які зазнали насильства, спостерігалися показники стресу, такі як порушений сон, зміни ваги, виразки, роздратованість та нервозність, деякі навіть згадували про суїцидальні думки. Хілберман (1980) описав синдром стресової реакції у жінок, який включав пасивність, почуття провини, страх та депресію [10].

Вплив насильства на жіноче психічне здоров'я і добробут є очевидним як наразі, так і в перспективі. Насильство ставить жінок у стан вразливості перед цілим спектром психічних неврозів, таких як: депресивні стани, посттравматичний стресовий розлад, тривожність, соматоформні розлади, розлади харчової поведінки, вживання психоактивних речовин і розлади особистості.

Дослідження, проведене у 2015 році, щодо впливу насильства на здоров'я жінок, як з партнерами, так і без партнерів, показало кореляцію з погіршенням психічного здоров'я, вживанням психоактивних речовин, проблемами у сексуальному та репродуктивному здоров'ї, а також зі зниженням самооцінки. Більша частина жінок з партнерами частіше мали проблеми з психічним здоров'ям, але при цьому показували кращі результати у фізичному здоров'ї, у порівнянні з жінками без партнерів.

При аналізі відмінностей у частоті психічних розладів залежно від виду насильства, було встановлено, що усі форми насильства (фізичне, психологічне,

сексуальне) тісно пов'язані з усіма категоріями психічних розладів у жінок.

Очевидно, що жінки, які повідомляють про насильство з боку чоловічої статі, можуть відчувати ряд психічних розладів і таким чином вони складають групу ризику та рідше користуються послугами психіатричних служб.

Очевидно, що жінки, що повідомляють про випадки насильства від чоловіків, можуть виявляти різні психічні перешкоди і, як результат, вони стають групою ризику, яка менше користується послугами психіатричних служб.

2.2. Гендерні стереотипи як чинник домашнього насильства

Гендерна картина сучасного суспільства описується як «комплекс норм, ідеалів та установок, які є структурованими, відносно однорідними та взаємозалежними, і в яких відбивається соціокультурна диференціація статей» [11, с. 8]. Основою такої єдності є саме гендерні стереотипи, тобто ті соціальні функції, які вони виконують у різних сферах гендерної взаємодії та проявляються через усталені уявлення своїх носіїв.

До цих функцій можна віднести: регулятивну функцію (визначення ідентичності особистості або групи), трансляційну функцію (передача моделей і зразків гендерної поведінки через покоління), соціалізуючу функцію (освоєння знань, навичок, моделей і зразків гендерної поведінки в процесі соціалізації; збереження досвіду, цінностей, традицій; адаптація та інтеграція індивіда в суспільство згідно з загальноприйнятими гендерними детермінантами), стратифікуючу функцію (формування ієрархічної моделі суспільних відносин, заснованої на загальноприйнятих нормах і моделях гендерної поведінки та ролей чоловіків і жінок у суспільстві), комунікативну функцію (регулювання обміну інформацією між індивідами відповідно до гендерної приналежності та моделей гендерної поведінки), виховну функцію (уявлення про гендерну поведінку і необхідність соціалізації, що призводить до регулювання і самовиховання індивіда в суспільстві відповідно до його вимог щодо гендерної

диференціації).

Відповідно до перелічених функцій гендерних стереотипів (соціалізація, стратифікація суспільства, комунікативна функція тощо), вони впливають майже на всі аспекти суспільного життя. З огляду на швидкий розвиток суспільства в сучасних умовах і безпосередній вплив економічних, соціальних та культурно-історичних чинників на формування стереотипів, гендерні стереотипи можуть виконувати як позитивні, так і негативні ролі: з одного боку, гендерні стереотипи створюють стійку систему взаємодії між гендерами, яка стає основою визначення гендерних відносин як на інституційному рівні в суспільстві, так і в повсякденному спілкуванні; з іншого боку, гендерні стереотипи уповільнюють розвиток суспільства і перешкоджають вирішенню гендерних проблем, оскільки закріплюють гендерні розбіжності в своїй основі

Більш детальний аналіз конструктивних функцій гендерного стереотипу дозволяє виділити такі властивості: по-перше, гендерний стереотип виконує стабілізуючу роль у суспільних відносинах, визначаючи правила та моделі поведінки їх носіїв, регулює взаємовідносини та накопичується у вигляді колективного досвіду та знань.

По-друге, стереотип є системою реакцій, що забезпечує внутрішню активність соціального організму, необхідну для його збереження. Взаємодія між носіями гендерних стереотипів сприяє процесу відтворення в суспільстві, допомагає йому реагувати та адаптуватися до сучасних змін у зовнішньому середовищі. Завдяки своїй властивості повторюватись, стереотип забезпечує стабільність в існуванні суспільства, захищаючи його від ризиків (тут варто згадати сутність та природу стереотипу, а саме – здатність розрізнати «своє» від «чужого» або «безпечне» від «небезпечного»).

По-третє, гендерний стереотип втілює правила виживання та життєві принципи, які були важливими для предків і завдяки своїй здатності до відтворення були передані нащадкам. Це підтверджується тим, що деякі стереотипи можуть зникати або зберігатися в процесі суспільних змін, залежно від того, чи закріпилися вони в суспільній свідомості та чи залишаються

актуальними.

По-четверте, збереження соціальної структури забезпечується завдяки здатності індивідів-носіїв відтворювати ці стереотипи. Використання стереотипу виявляється у власних очікуваннях індивіда щодо ситуацій або суб'єктів взаємовідносин, а також уявленнях про панування та господарювання, що допомагає уникати загострення суспільних відносин та конфліктів на гендерній основі. Крім того, люди прагнуть до соціалізації та розвитку, засвоюючи знання та цінності, корисні для соціальної взаємодії. Потреба розвитку індивіда за допомогою гендерних стереотипів проявляється в системі уявлень, яку формує стереотип, і яка допомагає індивіду адаптуватися до навколишнього середовища та подій у ньому; у випадку з гендерним стереотипом – до гендерних відносин у суспільстві. Отже, гендерні стереотипи виконують конструктивні функції в суспільстві, сприяючи соціалізації та запобіганню конфліктів у процесі самовідтворення та адаптації.

Однак, враховуючи тему дослідження, варто звернути увагу на випадки, коли гендерні стереотипи виконують деструктивні функції, наслідки яких зараз є досить помітними і врешті-решт призводять до насильства над жінками (здебільшого). По-перше, гендерні стереотипи представляють дуже категоричні, обмежені й узагальнені уявлення про «чоловіче» та «жіноче». Ці уявлення є негнучкими і застосовуються до конкретних осіб чи груп, часто ігноруючи індивідуальні характеристики, які можуть як підтвердити, так і спростувати доцільність використання таких стереотипів. У контексті соціальних, економічних та політичних змін, гендерні стереотипи можуть призвести до гендерної дискримінації, яка стає наслідком цієї «категоричності» (у виборі професії, доступності до активної громадянської або політичної діяльності тощо).

Такий вплив спричиняє гендерно обумовлені відмінності між гендерами (важливо враховувати контекст використання термінів «стать» для біологічної диференціації та «гендер» для самосприйняття особистості). По-друге, підпорядкування гендерним стереотипам часто змушує індивіда ігнорувати

власні потреби, бажання та цілі, щоб відповідати колективним вимогам: соціальний стереотип є компонентом у процесі формування суспільних норм, зокрема норм поведінки гендерів у суспільстві. Будь-яке відхилення від таких норм, сформованих через відтворення гендерних стереотипів, робить поведінку індивіда в суспільстві маргіальною, що ускладнює його або її повноцінну участь у соціумі.

По-третє, як зазначалося у випадку конструктивних функцій, гендерні стереотипи допомагають суспільству зберігати певну стабільність і стійкість. Проте, коли гендерний стереотип виконує деструктивну роль, та ж сама стабільна структура соціального стереотипу стає катализатором сповільненого розвитку та перешкодою для прогресу.

По-четверте, гендерний стереотип створює очікування щодо поведінки чоловіків і жінок у суспільстві, які часто відповідають панівним формам, типам і моделям гендерних відносин: у патріархальному суспільстві від жінок очікується поведінка, характерна для гендерних стереотипів (так само як і очікування щодо поведінки чоловіків), що призводить до наступної деструктивної функції гендерного стереотипу – замовчування протиправних дій проти гендеру – жертви, як, наприклад, у випадках зґвалтування або домашнього насильства.

Жертви в таких випадках відчують сором, оскільки гендерний стереотип не тільки формує моделі поведінки та визначає ролі, які індивіди повинні виконувати, але й надає значення щодо «публічного» та «приватного». Злочини сексуального характеру створюють однаково складні емоційні умови як для злочинця, так і для жертви через необхідність надання свідчень під час відкритого судового процесу. У таких ситуаціях жертва часто обирає мовчання, оскільки боїться публічного осуду, продиктованого соціальними (у даному випадку – гендерними) стереотипами [9, с. 13].

Гендерні стереотипи щодо домашнього насильства або насильства у близькості виникли на основі гендерних або феміністичних моделей. Наприклад, гендерна модель насильства у близькості є однією з форм

гендерного насильства – насильства, спрямованого проти жінок через те, що вони жінки, або як те, що стосується жінок. У цій моделі насильство над жінками розглядається як проблема чоловічого насильства над жінками, що базується на гендерній нерівності та чоловічих привілеях. Це зазвичай означає фізичне насильство як засіб посилення влади та контролю, які чоловіки використовують для домінування над жінками.

Такий контроль та влада є продуктом історичних та соціальних утворень, що взаємодіють з гендерними стереотипами, які також є соціальним явищем, і тісно пов'язані з проблемою гендерної нерівності та насильства щодо жінок. Вплив цієї гендерної моделі насильства у близькості сприяв уведенню термінів «домашнє насильство» та «насильство у близькості» у соціальний дискурс. Однак, існує протилежний аспект цієї моделі – зосередження на фізичному насильстві у близькості, ігноруючи психологічні та економічні аспекти, оскільки соціальні норми часто класифікують фізичне насильство як правопорушення та підносять чоловіків до ролі злочинців. Це призводить до акценту саме на фізичному та сексуальному насильстві у близькості.

Щодо самого сексуального насильства у близькості, існують широко розповсюджені стереотипи про зґвалтування, які впливають на сприйняття цього явища, його жертв та злочинців. Винуватість жертви, або винуватість її у сексуальному насильстві, розглядається в дискурсі навколо таких подій. Основою цих міфів є очікування стосовно того, як чоловіки та жінки повинні себе вести в сексуальних ситуаціях та наслідки, які вони можуть зазнати, якщо ці очікування порушуються. Історично зумовлені стереотипи щодо цих очікувань в сексуальних ситуаціях включають вимоги до жінок залишатися цнотливими, обирати скромний одяг та уникати ризиків. Порушення таких очікувань, базованих на гендерних стереотипах, призводить до суспільного засудження жертв сексуального насильства. Обговорення випадків зґвалтування може включати в себе судження щодо поведінки жертви: якщо вона порушила суспільні очікування та пішла на ризиковані дії, то передбачуваним наслідком може стати сексуальне насильство.

Гендерні стереотипи виявляються у процесі комунікації, коли інформація передається або обмінюється, і залежать від різних факторів: менталітет, професійна сфера, соціальні ролі і таке інше. Згідно з науковими дослідженнями, під час комунікації у чоловіків та жінок активізуються різні частини мозку: у жінок працюють і ліва, і права половини мозку, що відповідають за гнучкий спосіб мовлення та стиль співпраці з партнером у розмові; у чоловіків більше активізується ліва частина мозку, яка відповідає за домінування та самовираження.

Виняткові відмінності у сприйнятті інформації цими частинами мозку виявляються під час реакції на повідомлення. Згідно з дослідженнями, жінки частіше прагнуть досягти взаєморозуміння зі співрозмовником і сприймають такі повідомлення більш адаптивно, тоді як чоловіки реагують на них як на інформацію, яка суперечить їх власному уявленню. Ці відмінності можна спостерігати в міжособистісних відносинах, зокрема в сімейних взаєминах та їх деструктивних формах: вербальній агресії, погрозах та інших, які є проявами психологічного насильства.

2.3. Самоствалення жінки та чинники його формування у протидії гендерно зумовленому насильству

Феномен «самоствалення», що вивчається ученими у таких областях як філософія, психологія і т. д., проте остаточного визначення цього поняття наразі не існує.

Сталення є результатом індивідуального розвитку особистості, проявляється у її поведінці та відображає інтенсивність емоцій, ступінь зацікавленості та силу бажань. Сталення – складне психологічне явище, містить у собі емоційний, когнітивний та поведінковий компоненти. Емоційний компонент вважається найважливішим, оскільки будь-яке сталення завжди супроводжується емоційним досвідом людини. Самоствалення, у свою чергу, означає сталення до самого себе і відображає особисті суб'єктивні утворення,

особистісні властивості людини [15].

На основі останніх наукових досліджень стосовно ставлень, М. Роземберг визначив ряд параметрів, за якими можна розділити ставлення до будь-якого об'єкта у світі. Серед таких параметрів можуть бути різноманітність змісту, напрямок, інтенсивність, важливість, помітність, послідовність, стабільність та чіткість.

У намаганні з'ясувати сутність феномену самоствавлення, психологи акцентують увагу на розрізненні процесів самоусвідомлення та самооцінки, стикаючись з труднощами в їх розмежуванні. Шляхом самоусвідомлення або саморефлексії можна встановити причину та мету поведінки особи, тоді як самооцінка виражає модус, яким індивід сприймає себе, свої власні характеристики і можливості, а також своє місце серед інших людей. С.Л. Рубінштейн вказував, що почуття та переживання особи усвідомлюються опосередковано через їх ставлення до зовнішнього об'єкта [15].

На даний момент існують три основні підходи до визначення самоствавлення особистості:

- 1) самоствавлення як універсальна або загальна оцінка себе;
- 2) самоствавлення як самоповага;
- 3) самоствавлення як емоційно–ціннісне ставлення людини до себе [15].

Отже, розглянемо підходи різних дослідників та їх тлумачення поняття «самоставлення». Представники філософської школи екзистенціалізму, В. Франкл та А. Камю, не виокремлювали самоствавлення, а лише віддалено торкалися його, розглядаючи поняття самосвідомості, особистої відповідальності та цінностей, які визначають життя людини [2].

Спроби розкриття явища самоствавлення почалися з розгляду категорії «глобальна самооцінка», яка зустрічається у працях У. Джеймса. Поняття самооцінки визначається через порівняння досягнень індивіда з його власними стандартами, утворюючи два образи «Я»: «Я-реальне» та «Я-ідеальне».

Різницю між самоствавленням та самооцінкою виділяє Р. Бернс. У його теорії він описує Я-концепцію як сукупність усіх думок особистості про себе,

що нерозривно пов'язані з їх власною оцінкою. Я-концепція включає в себе:

- 1) Образ «Я». Це уявлення індивіда про себе.
- 2) Самооцінка. Емоційне оцінювання цієї концепції (прийняття або неприйняття власних характеристик).
- 3) Потенційна поведінкова реакція. Вона виникає внаслідок зіткнення образу «Я» та самооцінкою.

Самооцінка відображає погляди людини на себе. Згідно Р. Бернса, можна відзначити, що самоставлення існує через те, що уявлення про себе не залишають людину байдужою. Це викликає у неї оцінку власних характеристик та емоцій. Вчений наголошує на стійкості самоставлення, стверджуючи, що це спрямованість емоцій, пов'язаних з образом «Я». Згідно з думкою автора, самоставлення є емоційною складовою частини Я-концепції.

Згідно з поглядами К. Роджерса, самоставлення складається з самооцінки і самоприйняття. Самооцінка виражає оцінку себе як носія певних характеристик і властивостей. Самоприйняття – це прийняття особистістю себе як унікальної індивідуальності, зі своїми сильними і слабкими сторонами.

Підхід В. Століна базується на ідеї самопізнання та самоставлення. Самоставлення розглядається як емоційна складова самосвідомості – сенсу «Я». СENS «Я» формується через порівняння власних характеристик з мотивами та цілями суб'єкта. Він визначив тривимірну структуру ставлення до себе за трьома основними аспектами: «симпатія – антипатія», «повага – неповага», «близькість – віддаленність».

Л. В. Тищенко описує самоставлення як динамічну та ієрархічну систему, що включає різні компоненти, які взаємодіють та взаємоперетворюються. Серед таких компонентів можна виділити самосвідомість, самопізнання, самооцінку, емоційне ставлення до себе, самоконтроль та саморегуляцію. До того ж, самоставлення розглядається як один із факторів, що впливає на особистісний розвиток. За словами автора, самоставлення може впливати на ефективність діяльності особистості [14, с. 170].

М. Роземберг аналізував самоставлення у контексті порівняння з

загальними настановами суспільства. Він пояснив чому вони можуть відрізнитися з двох причин: в першу чергу, це пов'язано з нашим особистим досвідом. Тільки ми самі можемо точно знати, як ми себе відчуваємо – щасливими або засмученими, у той час як інші люди не можуть бути впевнені, що ті, хто проявляє певні емоції, справді їх переживають.

По-друге, існує питання невиражених думок. Можливо, ми соромимося деяких своїх думок чи фантазій, які виникають у нашій уяві, тоді як ця інформація залишається абсолютно недоступною для інших людей.

По-третє, це питання унікальної точки зору. Багато людей, вперше почувши свій голос на диктофоні, відчувають, що він звучить незвично. З позиції спостерігача збоку, наші уявлення про себе часто можуть здатися трохи спотвореними.

По-четверте, це питання постійності. На відміну від будь-якого іншого об'єкта у світі, наше власне «Я» є невід'ємним. Наша увага може переноситися та змінюватися відносно інших об'єктів, але «Я» завжди з нами, навіть якщо воно перебуває на задньому плані. Воно входить у кожную ситуацію з такою регулярністю, яка не характерна для жодного іншого об'єкта. Отже, той факт, що «Я» є рефлексивним, впливає на самоствавлення, яке різниться за ступенем або характером від ставлення громадської думки.

П'ята відмінність між самоствавленням і ставленням до об'єктів громадської думки полягає в тому, що самоствавлення володіє характерним спектром емоцій [14, с. 103].

Визначення поняття самоствавлення, запропоноване грузинським психологом Н.І. Сарджвеладзе, описує його як психологічний явище, що складається з різноманітних аспектів внутрішнього життя особистості. За думкою фахівця, самоствавлення включає такі елементи:

- 1) Когнітивний. Процеси мислення та розуміння.
- 2) Емоційний. Включає в себе відчуття позитивного або негативного ставлення до власного «Я».
- 3) Поведінковий або конотативний. Внутрішні дії: прийняття,

звинувачення, похвала та інші.

Функції самосприйняття включають: відображення власної особистості; самовираження; захист від психологічного стресу; самоконтроль і саморегуляцію; внутрішню комунікацію; збереження внутрішньої стабільності та постійний розвиток «Я».

Структуру самосприйняття визначають як тривимірну. У цій моделі виокремлюють: самоповагу, аутосимпатію (позитивне емоційне ставлення) та самоприниження (негативне самоставлення).

К. В. Хоменко виокремлював трохи іншу структуру. У своєму дослідженні він виявив, що самоставлення в підлітковому віці має чотири компоненти: аутосимпатія, самоповага, загальна самоефективність і глобальне самоставлення. Таким чином, він отримав підтвердження, що самоставлення є формуванням самосвідомості особистості.

А. Мирошниченко виявила, що розвиток самоставлення, самооцінки та самосвідомості пов'язаний з формуванням гендерної ідентичності та сприйняттям себе як представника певної статі. Ці аспекти формуються під впливом гендерних уявлень та статево-специфічного виховання у сім'ї.

Самоставлення можна розділити на два типи. Позитивне чи негативне оцінювання якостей і поведінки викликає певний емоційний стан, який може варіюватись за глибиною, інтенсивністю та складністю залежно від сили переживаних емоцій. Самоставлення формується в результаті перехрещення усвідомлених самооцінок, під впливом створюється певний «курс», який має своє забарвлення [15].

Негативне ставлення до себе може призвести до зміни структури особистості, наприклад, до погіршення комунікативних навичок.

Позитивне самоставлення може стати фактором, що сприяє розвитку та формуванню самосвідомості у формі особистісної психосемантики. Особистісна психосемантика відображає суб'єкту самого себе у сферах ціннісно-мотиваційного та емоційного сприйняття.

Подібно до гендерних стереотипів, уявлення про «самоставлення» різно

виявляється на різних етапах життя. У роботі І. Андрійчук було відзначено, що в підлітковому віці відбувається активний процес розвитку самоствавлення. Оскільки самопізнання може бути складним у цей період, а самооцінка нестійка, характерним є як позитивне, так і негативне самоствавлення, через те, що саме у цей час формуються індивідуальні уявлення про світ, себе та інших. Важливу роль у цьому грають взаємини з батьками, які сприяють усвідомленню власної ідентичності [18, с. 142].

К.В. Хоменко проаналізував поняття «самоствавлення» в юнацькому періоді. Цей час характеризується вже збалансованим і свідомим ставленням до себе, яке базується на відповідності між власними поглядами, переконаннями та результатами власної діяльності. У одному з наукових досліджень було підтверджено, що цей аспект особистості є емоційно-оцінним компонентом «Я-концепції» та спрямований на власну установку щодо свого «Я».

Отже, самоствавлення виступає як система, яка має свою власну структуру та характеризується динамічністю. Існування структури пов'язане з наявністю внутрішніх компонентів, які є необхідними та можуть взаємодіяти один з одним. Самоствавлення в період підлітковості та юнацтва може періодично змінюватись, оскільки воно перебуває в процесі формування. На процес формування самоствавлення впливають як зовнішні чинники (батьки) так і внутрішні. Найсуттєвішим аспектом самоствавлення особистості є емоційна сфера, оскільки без наявності емоцій неможливо сформувати будь-яке ставлення.

РОЗДІЛ 3

ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОТИДІЇ ГЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНОМУ НАСИЛЬСТВУ ДО ЖІНОК В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

3.1. Світові комунікаційні кампанії протидії гендерно зумовленому насильству

Гендерно зумовлене насильство – це проблема, яка існує не лише в Україні. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, одна третина жінок у всьому світі стикалася з фізичним або сексуальним насильством від інтимного партнера або іншого чоловіка (це вважається гендерно зумовленим насильством). Крім того, кожна четверта жінка у віці від 15 до 24 років, яка перебувала у романтичних стосунках, повідомила, що була жертвою насильства з боку свого інтимного партнера [22].

Тому щороку в усьому світі запускаються безліч інформаційних кампаній з метою протидії гендерно зумовленому насильству. Ці кампанії можна класифікувати за різними параметрами: типом матеріалів та активностей, цільовою аудиторією, основною метою, масштабом, стратегією, що використовуються.

Серед різноманітних форматів, які використовуються в цих кампаніях, можна виділити відеоролики, плакати, розповсюдження друкованих матеріалів (буклетів, листівок), мобільні додатки, тематичні виставки, офлайн-виступи, веб-сайти, чат-боти, відео-курси, публікації у соціальних мережах, а також їх комбінації.

Щодо аудиторії, кампанії можна узагальнити за кількома групами: ті, хто постраждав від гендерно зумовленого насильства, потенційні свідки цього насильства та особи, які його вчиняють. Звертаючись до потерпілих, кампанії зазвичай спрямовуються на розвіяння їх упереджень про власну вину у насильстві, надання інформації про наявність допомоги та надання конкретних

контактів для звернення за цією допомогою. У кампаніях, спрямованих на осіб, які вчиняють насильство, закликають припинити насильницьку поведінку та нагадують про їхню відповідальність перед законом. Щодо свідків, повідомлення кампаній спрямовані на зміну їхнього ставлення до гендерно зумовленого насильства, розірвання стереотипів (наприклад, про те, що це є питанням внутрішньої родинної політики), а також на зміну їхньої поведінки (закликають втручатися та повідомляти про насильство). Крім того, існують кампанії, спрямовані на представників певних професій (працівників освіти, медичних працівників чи вихователів). Зазвичай ці кампанії наголошують на тому, що саме вони можуть першими помітити ознаки насильства над дітьми, тому повідомлення до них схожі на ті, які призначені для інших свідків.

Теми комунікаційних кампаній можуть варіюватися: вони можуть охоплювати гендерно зумовлене насильство загалом, насильство від інтимного партнера, насильство над дітьми, насильство проти людей похилого віку, насильство проти чоловіків і т. д.

Загальні цілі комунікаційних кампаній включають: залучення уваги до проблеми гендерно зумовленого насильства, спростування міфів та упереджень, збільшення кількості звернень за допомогою (наприклад, до поліції, на гарячі лінії), підвищення рівня втручання у ситуації з боку свідків, зниження толерантності до гендерно зумовленого насильства у суспільстві, адвокація законодавчих актів і т. д.

За розміром комунікаційні кампанії можуть бути різноманітними: міжнародні, які зазвичай організуються міжнародними установами або світовими компаніями; національні, які втілюються на рівні державних структур, громадських організацій, підприємств; місцеві, де ініціаторами можуть бути державні чи місцеві органи влади, місцеві підприємства та громадські організації.

Одним з найважливіших аспектів у розгляді комунікаційних заходів з протидії гендерно зумовленому насильству є виявлення методів, що використовуються у цих кампаніях. Розглянемо загальнопоширені підходи,

взявши за приклад світові ініціативи щодо боротьби з цим явищем.

Сторітелінг. У 2020 році бразильська громадська організація Movimento Bandeiras Brancas випустила відеоролик, що відтворює історію про гендерно зумовлене насильство над дітьми у період карантину. У цьому відео, яке має назву «Мій локдаун», маленька героїня розповідає про своє враження від гри у хованки під час карантину. Вона ділиться, що її улюблена гра стала моментом страху, оскільки чоловік (її батько чи вітчим) постійно карає її, коли знаходить. Дівчинка виражає бажання мати або плащ-невидимку, або нові місця, де вона могла б сховатися на весь день. Також вона зазначає, що її мама також страждає, але «вона доросла, тож у них все по-іншому». В заключній частині ролика героїня закликає бути уважними до змін у поведінці дітей, слухати незвичайні звуки зі сусідніх будинків і виявляти турботу, бо насильство може статися навіть у власному будинку кожного з нас. Використання голосу та наративу від імені дитини додає сильних емоційних нюансів, збільшуючи емпатію і співчуття глядачів і стимулюючи бажання допомогти, що може бути більш ефективним, ніж проста інформація про шкідливість насильства над дітьми.

Адаптація трендів. Для збільшення поширення кампанії, автори часто використовують адаптацію популярних онлайн-трендів. Так, соціальна служба Хорватії вирішила відтворити формат «1 фото за день», де люди розміщують відео, склеєне зі своїх селфі, зроблених щодня протягом року. У відео жінка зображувала своє обличчя із невидимими спочатку синцями, які поступово збільшувалися. На завершенні вона демонструвала фотографію з написом «Допоможіть мені. Я не впевнена, що зможу дочекатися завтра». Вже за тиждень відео набрало 3 мільйони переглядів на YouTube, потрапило до п'ятірки найпопулярніших та отримало значну увагу у всесвітніх медіа [50]. Наразі оригінальний ролик має понад 62 мільйони переглядів [51].

Адаптація мемів. Якщо говорити про адаптацію тренду, то це означає, що формат контенту змінюється, а в разі мемів – це використання популярних образів. Наприклад, деякий час тому в мережі була популярна фотографія

сукні, навколо якої розгорталася жвава дискусія про її кольорову гаму. Деякі люди бачили сукню синьо-чорною, інші – біло-золотою через різницю у сприйнятті кольорів. Це стало світовим явищем. У церкві Армії спасіння Південної Африки вони використали цю тему для створення плаката проти гендерно зумовленого насильства. На ньому зображена жінка у вже відомій сукні зі смугами на обличчі та тілі. Підпис говорить: «Чому так важко побачити чорний та синій? Єдина ілюзія – думати, що це її власний вибір. Одна з шести жінок страждає від насильства. Припиніть насильство проти жінок». Таким чином, кампанія привертає увагу до поширеної віктимізації жертв та закликає підтримувати постраждалих від насильства, не проходячи повз такі випадки [52].

Використання статистики. Загальновідома інформація щодо поширення гендерно зумовленого насильства часто використовується у кампаніях протидії насильству, хоча рідко виступає як головний елемент повідомлення. Проте саме статистичні дані, які супроводжують такі кампанії, можуть поглибити обговорення проблеми в суспільстві. Наприклад, в 2014 році благодійна організація Tender Education and Arts у Великобританії створила відеоролик з назвою «Реакція жінки на вибування Англії з Чемпіонату світу». У відеоролику жінка відстежує гру та емоційно реагує на кожну зміну ситуації. Коли стає очевидним, що команда програла, вона вимикає телевізор і смутно дивиться вперед. Потім з'являється напис: «Ніхто не бажав перемоги Англії більше, ніж жінки. Випадки гендерно зумовленого насильства збільшуються на 38%, коли Англія програє Чемпіонат світу. #StandUpWorldCup». Крім того, кампанія включала серію плакатів, що закликали чоловіків не шукати виправдань за свою поведінку: «Програв гру? Втратив самовладання? Втрать і виправдання», а також «Перемога чи програш... Відкинь виправдання» [52].

Гештеги та user generated content. Одним з основних елементів деяких кампаній у соціальних мережах є гештег. Наприклад, глобальний рух проти сексуальних домагань #MeToo почався завдяки гештегу. У галузі боротьби з гендерно зумовленим насильством успішним прикладом використання гештегів

є кампанія #WhyIStayed. Її засновниця, Бев Гуден, не мала досвіду активізму в цій сфері, коли вона опублікувала кілька твітів, що стали вірусними та викликали початок спонтанної кампанії. У вересні 2014 року вона висловила свою думку на тлі скандалу, пов'язаного з американським футболістом Реєм Райсом та його нареченою: тоді в мережі розповсюдилося відео, на якому Рей атакує свою наречену у ліфті. Однак увага громадськості зосередилася не на засудженні поведінки футболіста, а на виборі дівчини залишитися у відносинах. Бев Гуден відчула обурення від того, що громадськість винуватила дівчину, тож у своєму акаунті в Твіттері вона пояснила, чому продовжувала залишатися зі своїм образником: «Я залишилась, оскільки мій пастор сказав мені, що Бог ненавидить розлучення. Мені не приходило в голову, що Бог також може ненавидіти насильство. #WhyIStayed». Невдовзі гештег став відомим, і тисячі людей розпочали ділитися своїми історіями гендерно зумовленого насильства. Протягом періоду з 8 вересня по 1 грудня 2014 року було опубліковано понад 198 тисяч твітів під цим хештегом.

Акцент на гештеги не завжди є центральним у кампаніях – часто вони використовуються з практичної метою, оскільки через них легко вимірювати кількість згадок у медіа та соціальних мережах, що дає можливість збирати дані для оцінки результативності кампанії.

Онлайн-активізм та user generated content. Різноманітні кампанії онлайн-активізму, які закликають користувачів ділитися певним контентом для включення у кампанію, набирають значного поширення та викликають реакції у мережі. Один із живих прикладів цього – кампанія «Маленька вакцина проти домашнього насильства», яка розпочалася в Ухані на початку пандемії Covid–19. Ідея виникла, коли місцева феміністка та соціальна працівниця почала вести карантинний щоденник, що збирав популярність в китайській мережі WeChat. В своєму щоденнику Гуо Цзін вперше відзначила зростання гендерно зумовленого насильства під час карантину, а також труднощі, з якими зіштовхуються жертви в отриманні професійної допомоги. У цьому контексті Гуо організувала семінар, в якому взяли участь одночасно 1200 слухачів. Після

цього вона розпочала ініціативу під назвою «Маленька вакцина проти гендерною зумовленого насильства», яка включала написання відкритого листа, що закликав громадськість припинити таке насильство і здобув велику підтримку. Разом з іншими активістами вони закликали користувачів мережі ділитися цим листом у своїх профілях, а також роздрукувати його і вивісити на дверях своїх будинків, щоб привернути увагу до цієї проблеми. Ті, хто поширював цей лист, ставали «малими вакцинами», які могли б зупинити нову хвилю насильства. Такий термін, з одного боку, став актуальним через надію на успішну боротьбу з вірусом завдяки вакцині, а з іншого – дозволяв учасникам заходу уникнути самозначення як активістів, особливо феміністів, що було істотним для Китаю. Справа в тому, що феміністи стикаються з переслідуванням з боку китайської влади, тому частина людей утримується від підтримки їхніх ініціатив. Крім того, це дозволило організаторам уникнути уявлення про феміністок як розлючених дівчат, що дозволило багатьом чоловікам та підліткам долучитися до кампанії за згодою батьків.

Соціальний експеримент або опитування. Незрежисовані відео або цікаві результати опитувань привертають увагу аудиторії, оскільки демонструють реальне ставлення людей до певної проблеми. Тому великої популярності набув відеоролик італійського видання Fanpage.it. На цьому відео у хлопчиків віком від 7 до 11 років беруть інтерв'ю прямо на вулиці: їх питають про ім'я, вік і мрії на майбутнє. Потім їм показують дівчинку Мартіну, запитують, що їм подобається в ній, просять погладити або розсмішити. Після цього голос за кадром просить хлопчиків вдарити Мартіну – і всі учасники експерименту відмовляються. Кожен має свої мотиви: «Ісус не бажає, щоб ми били інших», «Я проти насильства», «Дівчат не можна бити». Відеоролик закінчується цитатою 6-річного Олександро: «У дитячому світі жінок не б'ють». Таким чином, без жодного монтажу, демонстрації насильства чи навіть використання статистики для підсилення переконливості, виданню вдалося створити щирий відеоролик з простою правдою проти гендерно зумовленого насильства та насильства проти жінок.

Відсилання до поп-культури. Для того, щоб надати актуальності кампанії проти гендерно зумовленого насильства, автори часто вдаються до використання відомих образів, що привертають увагу. Наприклад, італійський митець Александро Паломбо створив серію ілюстрацій під назвою «No Violence Against Women», де використав культових героїв мультфільмів для підсилення усвідомлення про проблему гендерно зумовленого насильства. Його ілюстрації включають зображення Марж та Гомера Сімпсонів, Попелюшки та принца, Білосніжки та принца, Гріффінів, моряка Папая та Олівії Ойл, а також Супержінку та Супермена. На кожній ілюстрації жіночий персонаж представлений з синцями поряд із своїм партнером, а на тлі поміщається напис «Стоп». Сам автор акцентує увагу на тому, якими звичайними можуть здаватися чоловічі персонажі поруч зі своїми побитими партнерами. Він стверджує: «Гендерно зумовлене насильство – дуже поширена проблема, і воно може статися з будь-ким. Навіть з парами, які здаються абсолютно нормальними». Таким чином, митець не лише привертає увагу до поширеності гендерно зумовленого насильства, але й спростовує один з найпоширеніших міфів про те, що ця проблема стосується лише малозабезпечених, маргінальних, відсталих сімей – тим самим зменшуючи стигматизацію кривдників і постраждалих [53].

Використання метафор. Для підсилення ефективності повідомлення у кампаніях часто використовуються вербальні та візуальні метафори. Наприклад, у французькій кампанії «Кухня, зал, день» використовується яскрава метафора, щоб стимулювати свідків гендерно зумовленого насильства не мовчати про нього. Кампанія включає в себе відеоролик і плакати, при цьому на останніх метафора є найбільш зрозумілою. На плакатах у центрі кімнати (кухні або вітальні) зображено чоловіка, який б'є дружину, а довкола них родичі та знайомі з сумними виразами обличчя дивляться на акт насильства. Вони всі в одязі чорного кольору – мов на похоронах. Підпис до зображень стверджує: «Гендерно зумовлене насильство. Мовчання – це співучасть». Це повідомлення передає, що повідомлення поліції або соціальні служби про

випадок гендерно зумовленого насильства – це не просто варіант, а громадянський обов'язок кожного, хто став свідком такої ситуації.

Апеляція до емоцій. Чим більш неочікуваною і відчайдушною буде кампанія, тим більше вона викличе емоційну реакцію в аудиторії, що стане прямим шляхом до того, щоб кампанія та її повідомлення залишилися в пам'яті на довгий час. Емоції мають таку ж силу як раціональні мотиви, що спонукають людину до дії. Саме тому кампанії соціального спрямування часто спрямовані на викликання таких негативних емоцій, як страх, ненависть, хвилювання, відраза, зневага, а рідше – позитивні емоції, такі як патріотизм, гордість, співчуття і т. д. Один із неочікуваних емоційних засобів використовується в кампанії «Торгівельні автомати проти насильства», реалізованій агенцією Hungry Boys. У торговому центрі був встановлений особливий торговельний автомат з напоями та снеками, що мав спеціальний екран для відео. На відео молода жінка грайливо закликала відвідувачів центру придбати продукцію. Проте у автомата була одна особливість – товари в ньому часто застрягали. Після цього всі чоловіки, що користувалися автоматом, починали розлючено бити машину, іноді навіть кричали на неї. Сенсорні датчики автомата реагували на вібрації, і дівчина у відео починала плакати, просила припинити агресію. Очевидці перелякано озиралися на чоловіків перед автоматом, робили їм зауваження, а самі чоловіки ніяковіли. Метою кампанії було показати, як невелика деталь може викликати неврівноваженість у чоловіків і призводити до застосування фізичної сили. В кінці відео з нарізкою результатів експерименту з'являється напис: «Втратив самоконтроль через маленьку деталь? Щороку тисячі жінок помирають від гендерно зумовленого насильства, яке сталося через дрібницю. Тримай свої руки при собі, і тримай себе в руках». Щодо ефективності та правильності висновків кампанії постає велике питання (адже як ще можна було б отримати товар з автомата, що застряг?), однак мета викликати емоції в учасників експерименту досягнута [53].

Використання інноваційних технологій. Новаторські рішення привертають увагу навіть тих, хто зазвичай ігнорує проблему, яку вони

висвітлюють. Прикладом цього є кампанія «Look at me» від громадської організації Woman's Aid, реалізована до Міжнародного дня захисту прав жінок. У межах кампанії в одному з британських міст було встановлено біл-борд із зображенням жінки з синцями на обличчі та тілі. На тротуарі поруч із біл-бордом розмістили спеціальні написи, що закликали перехожих підняти погляд. Коли хтось дивився на біл-борд, активувалася технологія розпізнавання обличчя на основі штучного інтелекту – і синці на обличчі жінки починали зникати. Чим довше людина дивилася на зображення, тим більше синців зникало, і врешті жінка на біл-борді дякувала глядачам. Поруч із її обличчям постійно був напис: «Подивись на мене. Ми можемо це зупинити». Кампанія закликала не залишатися осторонь випадків гендерно зумовленого насильства, адже наша увага може його зупинити. Кампанія отримала понад 75 згадок у ЗМІ, більше 10 телевізійних сюжетів та значне охоплення у Twitter – 86,7 мільйонів. Загалом, завдяки медійному розголосу, кампанія досягла понад 326 мільйонів людей по всьому світу.

Ця кампанія цікава також завдяки використанню іншого популярного методу у соціальній рекламі – візуалізації наслідків гендерно зумовленого насильства, зокрема синців. З одного боку, такий підхід спрямований на виклик співчуття та підсвідомо змушує людей уявляти, як могли з'явитися ці синці. З іншого боку, зображення синців у рекламі проти гендерно зумовленого насильства можуть мати негативні наслідки. На цих та інших небажаних ефектах, які іноді виникають у комунікаційних кампаніях проти гендерно зумовленого насильства, варто зупинитися детальніше.

Зокрема, дослідники Келлер, Вілкінсон та Отьєн у роботі «Ненавмисні наслідки кампанії гендерно зумовленого насильства» («Unintended Effects of a Domestic Violence Campaign») виділяють такі потенційні небажані ефекти.

Ефект бумерангу. Коли кампанія спрямована на викликання страху, вона може мати протилежний ефект. Наприклад, кампанії проти куріння можуть призводити до збільшення куріння, оскільки на страх психіка людини часто відповідає запереченням. Людина намагається довести невірність повідомлення

кампанії, і тому починає курити ще більше. У випадку з гендерно зумовленим насильством це може призводити до заперечення постраждалою особою свого статусу, уникнення обговорень насильства, агресивної реакції на запропоновану допомогу тощо.

Існують різні думки щодо ролі ефекту бумерангу у процесі зміни поведінки. Автори дослідження «Ненавмисні наслідки кампанії гендерно зумовленого насильства» вважають цей ефект випадковим та опціональним. Водночас, згідно з транстеоретичною моделлю, він може бути частиною першої стадії зміни поведінки, що передує усвідомленню необхідності змін.

Посилення почуття провини. Часто кампанії, спрямовані на зміну поведінки, базуються на припущенні, що цільова аудиторія може легко змінити свою поведінку: кинути курити, покинути насильника, звернутися до поліції. Проте, якщо людина не може змінити свою поведінку, вона відчуватиме підвищене почуття провини, що знижує її мотивацію до змін. Це підтверджується різними моделями зміни поведінки, такими як модель СОМ–В, теорія запланованої поведінки та теорія когнітивного навчання. Отже, якщо у людини є бажання змінити свою поведінку, але немає для цього ресурсів, вона ймовірно зазнаватиме психологічного дистресу.

Соціальне відтворення. Деякі кампанії, які показують небажану поведінку або стереотипи з метою їх змінити, можуть, навпаки, сприяти закріпленню таких дій чи уявлень серед частини аудиторії. Існує відомий феномен, згідно з яким чим частіше ми чуємо певне повідомлення, тим більше воно здається нам правдивим. Так само і з соціальним відтворенням – спостереження за насильницькою поведінкою на екрані телевізора може змусити деяких людей сприймати таку поведінку як норму.

Соціальне нормування. Комунікаційні кампанії зі зміни поведінки часто подають певну бажану поведінку як єдину прийнятну норму. Це має два наслідки. Перший – люди, які можуть змінитися, дійсно схиляються до цієї бажаної поведінки. Другий – ті, хто не відповідає суспільним очікуванням, стають більш вразливими до звинувачень, ізоляції та маргіналізації. З часом

ставлення групи, здатної до змін, до тих, хто не може змінитися, стає більш негативним.

Про ненавмисні негативні наслідки комунікаційних кампаній, що стосуються насильства з боку інтимного партнера, повідомляють і самі постраждалі жінки. Дослідження «Приносячи більше шкоди, ніж користі: негативні ефекти кампаній проти насильства з боку інтимного партнера» («Doing More Harm Than Good: Negative Health Effects of Intimate–Partner Violence Campaigns»), у межах якого було проведено 10 фокус-груп з постраждалими, виявило такі результати.

1. Надмірний реалізм у зображенні насильства викликає у постраждалих жінок сильні негативні емоції, зокрема страх.

2. Коли реклама демонструє постраждалих, що діляться своїм досвідом, краще робити акцент на позитивних кроках, які зробили жінки, щоб вийти з цієї ситуації.

3. Включення історій, які наголошують на жахливих подіях, може спонукати їх до відсторонення та заперечення можливих загроз у майбутньому.

4. Постраждалі жінки вважають, що в кампаніях не варто використовувати поширені рекламні образи, кліше та стереотипи, оскільки це може завадити ранньому виявленню випадків насильства.

5. Слід зменшити використання повідомлень та зображень, що підсилюють страх, сором та гнів у жінок, які перебувають у насильницьких стосунках. Хоча вони ефективно привертають увагу громадськості, такі матеріали шкодять жінкам, які вже стали жертвами насильства.

6. Образи жінок у таких кампаніях мають викликати довіру та надавати силу, тобто бути позитивними прикладами для наслідування. Зображення безпорадних, побитих та зневірених жінок не можуть позитивно впливати на психічне та фізичне здоров'я постраждалих.

Окремої уваги заслуговує вплив комунікаційних кампаній проти гендерно зумовленого насильства на кривдників. Дослідження в Перу під назвою «Інформаційна та поведінкова реакція з кількома агентами: випадок

інформаційних кампаній щодо гендерно зумовленого насильства» виявило два ненавмисні ефекти, які описують Келлер, Вілкінсон та Отъєн: охоплення виключених аудиторій та ефект бумерангу. Ці ефекти разом призводять до наслідків, протилежних очікуванім.

Дослідження показало, що у ті місяці, коли проводиться найбільше кампаній проти гендерно зумовленого насильства – зокрема, у березні, до Дня захисту прав жінок, та у листопаді, до Міжнародного дня боротьби за ліквідацію насильства щодо жінок – рівень цього виду насильства в Перу підвищується. У підтримку цього факту наводяться зростання кількості звернень на «гарячі» лінії, звернень жінок до лікарень з травмами від інтимного партнера та кількість вбивств жінок через їхню стать. Додатковим підтвердженням служать дані про збільшення випадків контролюючої поведінки партнерів, ревнощів, обмежень у пересуванні та спілкуванні, а також вимог до постраждалих про звітування про їхнє місцеперебування.

Автори дослідження пояснюють це тим, що комунікаційні кампанії, спрямовані на постраждалих (одного агента), не лише інформують про їхні права та захист з боку закону, але й майже завжди підкреслюють негативну поведінку партнера (іншого агента), що часто суперечить загальноприйнятим соціальним нормам та ролям.

Саме тому під час розробки комунікаційних кампаній протидії гендерно зумовленому насильству важливо враховувати всі цільові аудиторії. Ще краще – створювати спеціальні кампанії, спрямовані на кривдників.

У своєму дослідженні «Кампанія «Свобода від страху» проти гендерно зумовленого насильства: новаторський підхід до зниження злочинів» австралійські науковці Леоні Гіббонс та Донна Патерсон відзначають, що більшість кампаній, спрямованих на зменшення гендерно зумовленого насильства, фокусуються на кримінальній відповідальності. З цієї причини дослідниці вирішили розробити кампанію «Свобода від страху» – першу кампанію, спрямовану на кривдників, що не містить посилань на покарання, а замість цього закликає звертатися за допомогою, щоб змінити насильницьку

поведінку.

Проведені 15 фокус-груп зі звичайними чоловіками та 3 фокус-групи з кривдниками показали неочікувані результати щодо ефективних повідомлень, які слід використовувати в кампаніях, спрямованих на зменшення гендерно зумовленого насильства.

По-перше, результати фокус-груп відображають три важливі тенденції:

1) Перший випадок фізичного насильства є критичним етапом, що часто спричиняє подальше наростання насильства;

2) Багато кривдників відчують незадоволеність своєю поведінкою, сором та провину за власні дії;

3) Чимало кривдників відчують переслідування, несправедливі звинувачення, мають враження, що «весь світ проти них», і тому часто демонструють «менталітет облоги», коли вони вважають, що оточення хоче їм завдати шкоди.

Щодо самих повідомлень, найважливіше уникати звинувачувального тону, оскільки у такому випадку більшість кривдників просто відхилить кампанію.

З-поміж п'яти пропонованих повідомлень – про можливі кримінальні наслідки, можливість втручання спільноти, соціальне несхвалення поведінки, негативні наслідки, а також наявну підтримку – лише два виявились ефективними.

Зосередженість уваги кампанії на кримінальних покараннях не показала себе як ефективний засіб стримування та не здобула довіру серед опитаних. Багато осіб, що вчиняли насильство, вже мали досвід взаємодії з правовою системою Австралії з інших причин, тому вони сприймали санкції як не дуже строгі. Також багато з них спостерігали відмінні випадки у своєму оточенні, коли насильство не покарали відповідно.

Повідомлення про втручання громади – зокрема, заклики до людей повідомляти про випадки гендерно зумовленого насильства – отримали негативну оцінку від опитаних. Вони стверджували, що таке «стукацтво» не

відповідає нормам поведінки в Австралії, а також відзначали, що більшість людей вважають кращим утриматися від втручання.

Тема загального несхвалення соціумом негативних поведінкових стандартів передавала інформацію про неприпустимість чоловічого насильства щодо жінок, закликаючи до відкидання кривдників суспільством. Звичайні чоловіки прийняли це повідомлення позитивно, в той час як кривдники виявили гнівну реакцію, що лише збільшило їх «ментальність облоги».

Повідомлення про негативні наслідки, такі як шкода для партнерки та дітей, знайшли різний прийом серед чоловіків. Чоловіки позитивно сприйняли лише повідомлення про шкоду для дітей. Щодо шкоди для партнерки, всі опитані стверджували, що ймовірно, кривдники не проявляють бажання захищати партнерку. Проте і кривдники, і звичайні чоловіки визнали велику силу повідомлення про вплив гендерно зумовленого насильства на дитину. Зокрема, кривдники визнавали свій глибокий емоційний зв'язок з дітьми, визнаючи, що реакція їхніх дітей на конкретні випадки гендерно зумовленого насильства мала на них великий вплив. Крім того, молоді кривдники ділилися своїми травматичними враженнями від впливу гендерно зумовленого насильства на їх дитинство.

Повідомлення про наявність допомоги отримало позитивну оцінку як від кривдників, так і від звичайних чоловіків, оскільки сприяло виходу з «ментальної облоги».

Отже, аналіз іноземних комунікаційних кампаній показав, що наразі існує різноманіття кампаній з протидії гендерно зумовленому насильству. Вони відрізняються за матеріалами та активностями, які передбачені, цільовою аудиторією, головною метою, масштабом та застосованими стратегіями.

3.2. Особливості національних комунікаційних кампаній протидії гендерно зумовленому насильству до жінок в умовах воєнного стану

В Україні проводяться національні комунікаційні ініціативи щодо протидії гендерно зумовленому насильству, які координуються державними органами, органами місцевого самоврядування, громадськими та міжнародними організаціями, рідше – представниками бізнесу.

Для вивчення тенденцій у комунікаційних стратегіях щодо зміни поведінки для запобігання гендерно зумовленому насильству в Україні та оцінки того, як національно розповсюджується важлива інформація з цієї проблематики, потрібно дослідити урядові та неурядові ініціативи у цьому напрямі.

Для проведення аналізу було обрано 7 кейсів ініціатив з протидії гендерно зумовленому насильству, які отримали значну увагу в ЗМІ:

1. Річ у тім 2.0
2. #НеЗдається
3. Не дай гендерно зумовленому насильству шанс!
4. Кохання – це...
5. Говори проти насильства
6. Це не гра
7. Все не для дому

Кейс №1: Інформаційна кампанія «Річ у тім 2.0» Міністерства внутрішніх справ України в партнерстві з представництвом Організації Об'єднаних Націй в Україні

З 25 листопада 2021 року, в рамках щорічної ініціативи «16 днів проти насильства», була запущена інформаційна кампанія під назвою «Річ у тім 2.0», що була ініційована Міністерством внутрішніх справ України та втілена за підтримки Офісу віцепрем'єр-міністра з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України, Міністерства соціальної політики України, Національної поліції, Фонду ООН у галузі народонаселення та ініціативи «Розірви коло».

Ця кампанія є продовженням ініціативи 2020 року під назвою «Річ у тім» і включала в себе виставку та онлайн-кампанію. Виставка представляє собою 16 предметів, які асоціюються з ситуаціями гендерно зумовленого насильства і розкривають історії постраждалих. Усі ці предмети, представлені на виставці, відображають реальні події, пов'язані з домашнім насильством, які були зафіксовані Національною поліцією України.

Мета кампанії полягає в тому, щоб знову звернути увагу громадськості на такий жахливий явище, як насильство [28].

В офлайн-форматі предмети були підписані розповідями постраждалих, а в онлайн – ці історії були представлені відомими особистостями України. Усі ці історії зібрані на окремому веб-сайті, який також містить інформацію про кампанію та заклик до свідків не залишатися осторонь. Небайдужість до потерпілих, включаючи дітей, може допомогти їм знайти захист і підтримку, а іноді й врятувати життя. У ситуаціях гендерно зумовленого насильства потерпілі часто не можуть захистити себе фізично або розпізнати що сталося через стрес. На веб-сайті також наведений список контактів поліції, гарячих ліній та соціальних служб, куди потерпілі або свідки можуть звернутися за допомогою. Крім того, він містить інформацію про види та циклічність гендерно зумовленого насильства, його можливих учасників, а також детальні поради щодо дій у разі, якщо ви стали потерпілим або свідком насильства.

На жаль, у кампанії відсутній прямий заклик до боротьби з домашнім насильством, звернення за допомогою або втручання у ситуацію гендерно зумовленого насильства. Замість цього, там міститься повідомлення: «Річ у тім, що ваша увага та дія можуть врятувати чиєсь життя, якщо ви не залишитеся осторонь».

Кейс 2: Кампанія #НеЗдається від Інституту когнітивного моделювання та Starlight Media, приурочена до наближення новорічних свят

Кампанія #НеЗдається входить у загальну ініціативу по протидії домашньому насильству, яку Інститут когнітивного моделювання розпочав з початку 2021 року. В рамках цієї ініціативи був запроваджений сервіс «Мені

здається» – анонімний онлайн-щоденник, де українці можуть поділитися своєю історією пережитого насильства, а також створена Viber-спільнота Stop Abuse Ukraine [1].

Кампанія #НеЗдається, яку реалізували StarLightMedia та Інститут когнітивного моделювання (ІКМ) за сприяння Товариства Червоного Хреста України, стартувала у грудні 2021 року та складається з 10 коротких відеороликів. У цих відео ведучі медіагрупи читають реальні історії осіб, що постраждали від гендерно зумовленого насильства, якими поділилися користувачі платформи «Мені здається». В кінці кожного ролика ведучі закликають: «Залиш насильство у минулому. Новий рік – нова, світла сторінка твого життя. Звернись за допомогою». Після цього наведені контакти платформи «Мені здається» та платформи ІКМ «Розкажи мені», де можна звернутись за безкоштовною психологічною підтримкою [25].

На відміну від першого кейсу, у зверненнях даної кампанії виявляється чіткий заклик до дії – «Звернись за допомогою». Проте серйозним недоліком цієї кампанії є відсутність інформації щодо того, куди саме звернутися за допомогою, чи то до поліції, чи на «гарячі» лінії протидії гендерно зумовленому насильству. Це лише посилює враження, що сайти Інституту когнітивного моделювання недостатньо ефективні у наданні необхідної підтримки постраждалим та неспроможні надати допомогу в екстремому випадку.

Кейс 3: Інформаційна кампанія «Не дай гендерно зумовленому насильству шанс!», реалізована Міністерством соціальної політики України

У березні 2021 року Міністерство соціальної політики України запустило ініціативу під назвою «Не дай гендерному насильству шансу!» [26].

Ця кампанія включає ряд матеріалів, розповсюджених на державних і місцевих веб-сайтах, які розкривають проблематику гендерного насильства, його ознаки та наслідки, а також надають поради щодо дій постраждалим та контакти для отримання допомоги. У рамках цієї кампанії був розроблений інформаційний плакат, що містить перелік контактів, де постраждалі можуть

звернутися за підтримкою, а також короткий відеоролик із закликом: «Давайте разом не дамо гендерно зумовленому насильству шанс. Не мовчи. Ми поруч», в якому також вказано номер «гарячої» лінії уряду з питань протидії торгівлі людьми та гендерному насильству.

Ця ініціатива виділяється з-поміж інших тим, що використовує багато офіційної термінології, складних мовленнєвих конструкцій та великих блоків тексту – все це зазвичай не зустрічається у державних комунікаційних кампаніях. Відео, що супроводжує цю ініціативу, виглядає незрежисованим, і його мета залишається неясною. Стиль тексту статті про гендерно зумовлене насильство робить читання важким, тому ефективність цієї кампанії ставиться під сумнів.

Кейс 4: Медійна кампанія «Кохання – це...» від МВС України та Національної поліції України

До Дня всіх закоханих у 2021 році Міністерство внутрішніх справ України спільно з Національною поліцією України запустили ініціативу під назвою «Кохання – це...», яка фокусувалася на проблемі гендерно зумовленого насильства.

Ця кампанія складалася з серії ілюстрацій, створених у стилі вкладишів жувальної гумки «Love is...», а також з прес-релізу. Ілюстрації містили написи, які роз'яснювали, що означає кохання без насильства: «Піднімати руку тільки, щоб показати небо», «Ставити у рамки лише ваші спільні фотографії», «Коли добре мовчати удвох, а не замовчувати, коли погано», «Тримати тільки для того, щоб обнімати», «Падати у вир почуттів, а не на «слизьку» підлогу».

Крім опису кампанії, у прес-релізі, що її супроводжує, також згадується чат-бот МВС #ДійПротиНасильства, який дозволяє викликати поліцію та швидку, отримати безоплатну правову консультацію, контакти інших служб допомоги та дізнатися більше про ознаки й способи протидії гендерно зумовленому насильству.

Пости з ілюстраціями включають посилання на чат-бот поліції та опис його функцій, що, хоч і не є закликом до дій, проте робить кампанію не лише

привабливою, але й корисною для тих, хто може стати жертвою насильства.

Кейс 5: Інформаційна кампанія «Говори проти насильства» від Мінсоцполітики, Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) та Фонду ООН у галузі Народонаселення

У листопаді 2018 року Міністерство соціальної політики України, Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ) та Фонд ООН у галузі народонаселення (UNFPA) впровадили в Україні інформаційну ініціативу «Говори проти насильства» [45].

Масштабна кампанія охоплювала проведення анкетування серед українців щодо їхнього ставлення до гендерно зумовленого насильства; нейробіологічне дослідження, яке відображено у відеоформаті; запуск спеціалізованого веб-сайту «Безпека вдома»; співпрацю з молочною компанією «Галичина».

Першим кроком у рамках кампанії було проведення онлайн-опитування українців щодо їхнього ставлення до гендерно зумовленого насильства. Виявилось, що 65% опитаних вважали себе осведомленими у цій проблемі, проте більшість людей розуміли під насильством переважно фізичні дії. Тим часом, кожен другий українець вважав припустимим «шльопнути дитину по попі», а лише третина визнавала, що демонстративне ігнорування дитини є формою психологічного насильства. Презентація результатів опитування стала офіційним початком кампанії [12].

Дослідження з нейробіології полягало у вимірюванні впливу психологічного насильства, такого як образи, погрози, шантаж і т. д., на емоційний стан людини. Результати цього дослідження були представлені у відео, яке розповсюджували ініціатори кампанії.

Одним із ключових компонентів цієї кампанії був запуск веб-сайту «Безпека вдома», де містилася інформація про ознаки та форми гендерно зумовленого насильства, поради для постраждалих і свідків, тест для перевірки розпізнавання ситуацій гендерного насильства, контактні дані для отримання допомоги та поради для батьків щодо виховання дітей без насильства. На жаль,

наразі цей ресурс не доступний.

У межах співпраці з молочною компанією «Галичина», на етикетках пляшок з'явилися спеціальні підказки для батьків щодо ефективного спілкування з дітьми, з метою уникнення їх травматизації. Наприклад, замість фрази «Хороші діти не б'ються», рекомендується говорити дітям: «Розкажи, що тебе турбує. Б'ючи, ти завдаєш біль іншим, і тобі теж зроблять боляче». Також, замість «Зараз впадеш – я тебе жаліти не буду!», рекомендується говорити: «Будь уважним та дивися під ноги». Планувалося випустити понад мільйон таких пляшок молока.

Кейс 6: Інформаційна кампанія «Це не гра» від міжнародної організації «White Ribbon (Біла Стрічка)»

25 листопада 2021 року, у відзначення Міжнародного дня протидії насильству щодо жінок, на площі поряд з Національним музеєм історії України було встановлено виставку інформаційного арт-проєкту з назвою «Це не гра».

Експонатами цієї виставки стали ілюстрації, що відображують гендерно зумовлене насильство у формі комп'ютерної гри, де кривдник має дві опції – зробити зло чи вести себе гідно. Сюжети цих ілюстрацій охоплюють всі види гендерно зумовленого насильства: фізичне, економічне, психологічне й сексуальне, і попереджають: «Це не гра. Скасувати неможливо», підкреслюючи, що зображений вид насильства підлягає кримінальній відповідальності. Кожен з плакатів також містить QR-код, який перенаправляє до завантаження створеного організацією мобільного додатку «WhiteRibbonUA», розробленого для захисту жінок та дітей від гендерно зумовленого насильства. У застосунку містяться ресурси, куди постраждалі можуть звернутися за допомогою, а також кнопка екстреного виклику поліції та швидкої.

Проєкт був реалізований українським відділенням міжнародної організації «White Ribbon (Біла Стрічка)» у співпраці з Фондом Тетяни Рамус та за підтримки Міністерства культури та інформаційної політики України, Фонду сприяння демократії Посольства США в Україні.

Актуальність кампанії була визначена датою її проведення – Міжнародним днем боротьби з насильством проти жінок, що відзначається як початок щорічної кампанії «16 днів проти насильства». Розташування кампанії та її помітне оформлення також допомогли привернути увагу перехожих.

Кейс 7: Соціальна платформа «Все не для дому» від Amnesty International
Соціальна платформа «Все не для дому», розроблена Amnesty International, бере початок разом з інформаційною кампанією на її підтримку в листопаді 2020 року, у межах міжнародної ініціативи «16 днів проти гендерно зумовленого насильства».

«Все не для дому» представляє собою перший інтернет-магазин, де представлені товари, що ілюструють типові сценарії гендерно зумовленого насильства. У асортименті можна знайти різноманітні предмети, такі як набір чарок «Ти мене дістала», тумбочка «Просто спіткнулася і впала», м'яка іграшка «Тільки не розповідай нікому», постільна білизна «Любиш – отже, не відмовиш», настільне дзеркало «Кому ти ще така потрібна» та інші. Замість кнопки «Придбати» під кожним предметом розміщено кнопку «Не хочу!» – при натисканні на неї можна переглянути короткий опис до кожного товару, іноді супроводжений статистикою, а також визначенням, до якого виду насильства відноситься описана поведінка. Кнопки, які характеризують вид насильства, дозволяють перейти за посиланням до класифікації цих видів. Під кожним таким описом також є напис «Якщо ви помічаєте такі ситуації – дійте», що спрямовує користувача на сторінку з поясненнями, що робити постраждалим, свідкам гендерно зумовленого насильства, а також діями, які має вжити поліція. Крім того, веб-сайт містить результати опитувань щодо ставлення українців до гендерно зумовленого насильства, проведених організацією, рекомендації різним органам влади та інформацію про Стамбульську конвенцію.

Протягом року, 19 листопада 2021 року, асортимент онлайн-магазину поповнився новими «товарами», що стосуються гендерно зумовленого насильства стосовно чоловіків, а також результатами опитувань чоловіків щодо гендерно зумовленого насильства, якого вони зазнавали.

Узагальнюючи наведені приклади, можна сказати, що при створенні комунікаційних кампаній для протидії гендерно зумовленому насильству в Україні найважливішим аспектом є те, щоб така кампанія привертала увагу – часто шляхом актуалізації, асоціюючи її з певною датою, і рідше – інноваційністю. Цікаво, що формат виставок мав би відповідати новизні, однак його використовують досить часто серед досліджених кампаній – у трьох з семи, тому він вже не є інноваційним. Тим не менш, підходи більшості кампаній залишаються досить оригінальними.

Чотири з семи ініціатив спрямовані на виклик емоцій у аудиторії, що є типовим для комунікацій соціального спрямування. Кампанії спрямовані на активацію негативних емоцій, що властиво для теми, оскільки гендерно зумовлене насильство малоімовірно може викликати позитивні відчуття. Проте, важливо відзначити результати дослідження «Приносячи більше шкоди, ніж користі: негативні ефекти кампаній протидії насильству з боку інтимного партнера», де постраждалі жінки наголошували на необхідності кампаній з протидії гендерно зумовленому насильству спрямовувати більше уваги на стимулювання жінок до дій, демонстрацію позитивних прикладів жінок, що змогли розірвати цикл насильства, тобто викликати позитивні емоції.

Також чотири з семи ініціатив стимулюють до вчинків, враховуючи тенденцію людини діяти з метою уникнення втрат, обираючи короткострокову вигоду і т.д. У розглянутих ініціативах переважно використовується негативне мотивування: залякування наслідками гендерно зумовленого насильства. Важливо пам'ятати, що надмірне залякування може спричинити опір – це так званий ефект «бумерангу», згідно з теорією Келлера.

Три з семи ініціатив використовують месенджер як елемент, що сприяє побудові довіри та привертає увагу аудиторії – вони залучають знаменитостей для підтримки своїх ініціатив.

У двох з семи ініціатив акцентується увага на загальноновизнаних соціальних стандартах, що характеризують українське суспільство – на твердженні, що значна частка населення вважає фізичне насильство в родині

неприпустимим, а також на поширенні інформації про правильні моделі ненасильницьких відносин. Слід відзначити, що тема нормалізації може впливати і негативно на поведінку аудиторії – наприклад, якщо ми будемо стверджувати, що насильницька поведінка є поширеною і часто зустрічається у суспільстві, це може понизити мотивацію кривдників змінити свою поведінку.

Лише одна із семи ініціатив закликала виконати певні громадські дії, такі як підписання петиції, розповсюдження посту у соціальних мережах або друку пам’ятки та її розміщення у людному місці. Це може породжувати питання про зацікавленість авторів кампаній у їхньому поширенні, оскільки заклик до обміну контентом є досить безвитратним.

Чіткий заклик до дій, який є характерним для кампаній, спрямованих на зміну поведінки, присутній лише у трьох з семи ініціатив, що надає іншим кампаніям більш інформаційного характеру.

ВИСНОВКИ

Відповідно до поставленої мети та завдань кваліфікаційної роботи можемо зробити наступні висновки.

Дослідження гендерних стереотипів як соціально зумовлених конструктів, що впливають на загострення ситуації з насильством в Україні, є доволі ризикованим та експериментальним, тому що емпірично показати, як соціальний стереотип може змінювати динаміку проявів домашнього насильства над жінками, практично неможливо. Проте, вивчення факторів гендерно зумовленого насильства щодо жінок чи чоловіків, без згадки про вплив гендерних стереотипів на це явище, є вельми некоректним, адже одними з найпоширеніших проблем, пов'язаних із ситуацією домашнього насильства в Україні, є віктимізація жертв і замовчування проблеми.

Уявлення щодо гендеру та стереотипи можуть вплинути на жертву таким чином, що вона може вирішити замовчувати злочин, скоєний проти неї.

Гендерна ідентичність представляє собою усвідомлення особистістю своєї статевої належності, відчуття та переживання чоловічості або жіночості і готовність виконувати відповідну соціальну роль. Самоідентифікація означає готовність прийняти визначені стандарти поведінки і психологічні особливості. Гендерна ідентичність також має свої оціночні аспекти, що визначаються в тому, наскільки соціальна роль чоловіка або жінки відповідає вимогам суспільства.

Симптоми, які спостерігаються у людей, що пережили насильство, відповідають ознакам посттравматичного стресового розладу. Це супроводжується погіршенням функціонального стану особистості та виникненням негативних і сильних переживань. Важливо врахувати, що це не обмежується лише емоційними аспектами, а також відображається в мотиваційних, вольових і когнітивних складових особистості.

Насильство ставить жінок у стан вразливості перед цілим спектром психічних неврозів, таких як: депресивні стани, посттравматичний стресовий розлад, тривожність, соматоформні розлади, розлади харчової поведінки,

вживання психоактивних речовин і розлади особистості.

Гендерний стереотип створює очікування щодо поведінки чоловіків і жінок у суспільстві, які часто відповідають панівним формам, типам і моделям гендерних відносин: у патріархальному суспільстві від жінок очікується поведінка, характерна для гендерних стереотипів (так само як і очікування щодо поведінки чоловіків), що призводить до наступної деструктивної функції гендерного стереотипу – замовчування протиправних дій проти гендеру – жертви.

Аналіз іноземних комунікаційних кампаній показав, що наразі існує різноманіття кампаній з протидії гендерно зумовленому насильству. Вони відрізняються за матеріалами та активностями, які передбачені, цільовою аудиторією, головною метою, масштабом та застосованими стратегіями.

При створенні комунікаційних кампаній для протидії гендерно зумовленому насильству в Україні найважливішим аспектом є те, щоб така кампанія привертала увагу – часто шляхом актуалізації, асоціюючи її з певною датою, і рідше – інноваційністю.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. #НеЗдається URL: https://www.youtube.com/playlist?list=PLwZh11zHLbXctS2HkNDf20HZ_9ds99LFW (дата звернення: 06.04.2024).
2. Акімова Л. Н. Гендерні стереотипи і гендерна ідентичність особистості. *Проблеми сучасної психології*. 2012. № 15. С. 45–46.
3. Андрійчук І. Феномен самоствавлення у структурі особистості підлітка. *Проблеми гуманітарних наук. Психологія*. 2015. №37. С. 4–15.
4. Безпалько О. В. Соціальна робота в громаді : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. 176 с.
5. Больман С. Ю. Вплив хронічного сорому на самоствавлення особистості. *Вісник Одеського національного університету. Психологія*. 2017. № 22. С. 13–21.
6. Бондаревська І. О., Бондаревська М. О. Гендерна ідентичність як вид соціальної ідентичності. *Збірник наукових праць Інституту психології ім. ГС Костюка Національної АПН України*. Київ, 2012. № 14. С. 59–67.
7. Бондарчук О. І. Психологія сім'ї : курс лекцій. Київ : МАУП, 2001. 96с.
8. Васильєв В. Модель ефективної діяльності та робота з кадрами у системі соціального захисту Дніпропетровської області. *Соціальна робота в Україні : теорія і практика*. 2003. № 3. С.82 –95.
9. Вілкова О. Ю. Конструктивні та деструктивні функції гендерних стереотипів : дис... канд. соціол. наук: 22.00.04 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2005. 18 с.
10. Ворона М. В. Гендерні стереотипи : сутність, функції, наслідки. *Статистика України*. 2010. № 4. С.71–75.
11. Галусян Ю. М., Новицька В. П. Деякі аспекти гендерної ідентифікації та соціалізації особистості. *Український соціум*. 2004. № 1(3). С. 7–13.
12. Говори проти насильства : подробиці нової соціальної кампанії – URL: <https://hochu.ua/cat-afisha/novosti/article-89936-govori-proti-nasilstva-podrobitsi-novoyi-sotsialnoyi-kampaniyi/> (дата звернення: 26.02.2024).

13. Головатий М. Ф. Соціальна політика і соціальна робота : термінол.-понятійн. слов / М. Ф. Головатий, М. Б. Панасюк. Київ : МАУП, 2005. 560 с.
14. Головатий М. Ф. Соціологія молоді : курс лекцій. 2-ге вид. переробл. і допов. Київ : МАУП, 2006. 304 с.
15. Горбатих В. В. Самоствалення особистості як емоційний компонент самосвідомості. *Вісник Запорізького національного університету*. 2010. № 2. С.48–52.
16. Горемикіна Ю. В. Класифікація підходів до оцінювання соціальних послуг. *Демографія та соціальна економіка*. 2015. № 1 (23). С. 79 – 89.
17. Горемикіна Ю. В. Специфіка операційної системи організації – надавача соціальних послуг. *European scientific journal of Economic and Financial innovation*. 2020. Т. 2, № 6. С. 37–45. DOI: <https://doi.org/10.32750/2020-0203> (дата звернення: 16.03.2024).
18. Горностай П. П. Гендерна соціалізація та становлення гендерної ідентичності. *Основи теорії гендеру* : навч. посіб. Київ : КІС. 2004. С. 132–156.
19. Грига І. Перша професійна школа соціальної роботи в Україні. *Соціальна робота в Україні : теорія і практика*. 2003. № 2. С.163 – 166.
20. Гусак Н. Є. Реформування системи надання соціальних послуг у ЦСССДМ. *Актуальні проблеми підготовки фахівців соціальної сфери* : тези доповідей Міжнародної науково–практичної конференції. Хмельницький : ХІСТ Університету «Україна», 2012. С. 81–85.
21. Деякі питання діяльності центрів соціальних служб : Постанова Кабінету Міністрів України від 01.06.2020 № 479. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/479-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 09.03.2024).
22. Дуля Т. П. Особливості впливу гендерних стереотипів на розвиток особистості підлітка. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія : Психологічні науки*. 2015. № 128. С. 100–103.
23. Здорові стосунки без насильства – у яскравих картинках до дня Валентина. URL: <https://ccl.org.ua/positions/zdorovi-stosunky-bez-nasylstva-u-iaskravykh-kartynkakh-do-dnia-valentyna/> (дата звернення: 09.04.2024).

24. Лукашевич М. П. Соціальна робота (теорія і практика) : підручник для вчн / М. П. Лукашевич, Т. В. Семигіна. 2-ге вид., стер. Київ : Каравела, 2018. 368 с.
25. Мені здається. Анонімний онлайн-щоденник. URL : <https://itseems.com.ua>. (дата звернення: 19.04.2024).
26. Мінсоцполітики розпочинає інформаційну кампанію «Не дай домашньому насильству шанс!» URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/minsocpolitiki-rozpochinaye-informacijnu-kampaniyu-ne-daj-domashnomu-nasilstvu-shans> (дата звернення: 19.03.2024).
27. Полторак Л. Ю. Соціальна робота з різними групами клієнтів / Л. Ю. Полторак, Д. В. Сай. Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2020. 136 с.
28. Проєкт «Річ у тім». URL : <https://richutim2021.rozirvykolo.org/about> (дата звернення: 04.03.2024).
29. Словник-довідник для соціальних працівників та соціальних педагогів / за ред. А. Й. Капської, І. М. Пінчук, С. В. Толстоухової. Київ : УДЦССМ, 2000. 260 с.
30. Соціальна робота в Україні : навч. посіб. / І. Д. Зверева, О. В. Безпалько, С. Я. Харченко та ін.; за заг. ред.: І. Д. Зверєвої, Г. М. Лактіонової. Київ, 2003. 233 с.
31. Соціальна робота з вимушеними переселенцями в сучасній Україні : монографія / О. В. Борисова [та ін.] ; М-во освіти і науки України, Луган. нац. аграр. ун-т. Київ : Кондор, 2019. 468 с.
32. Соціальна робота з молоддю : [бібліогр. список] / від. наук. інформації та бібліографії ЗОУНБ. Запоріжжя : ЗОУНБ, 2020. 130 с.
33. Соціальна робота з різними групами клієнтів : конспект лекцій. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/26478/1/Lek.pdf> (дата звернення 15.03.2024).
34. Соціальна робота з різними категоріями населення у територіальній громаді : українські реалії та міжнародний досвід : колективна монографія / В. Поліщук, Н. Горішна, Г. Слезанська та ін. Тернопіль, 2018. 221 с.

35. Соціальна робота з сім'ями, дітьми та жінками. URL: <https://epkmoodle.znu.edu.ua/course/view.php?id=197&notifyeditingon=1> (дата звернення 05.04.2024).

36. Соціальний захист населення України : статистичний збірник / Державна служба статистики України. Київ, 2015. 130 с.

37. Соціологія : терміни, поняття, персоналії : навч. словник-довідник / укл. : В. М. Піча, Ю. В. Піча, Н. М. Хома та ін. / за заг. ред. В. М. Пічі. Львів : «Новий Світ 2000», 2002. 480с.

38. Сутність, принципи та завдання соціальної роботи з етнічними групами в Україні. URL: [:http://www.nauka.com/2_KAND_2011/Psihologia/78.doc.htm](http://www.nauka.com/2_KAND_2011/Psihologia/78.doc.htm) (дата звернення 17.04.2024).

39. Технології соціальної роботи : навч. посіб. / О. А. Агарков (керівник авт. кол.), Д. Ю. Арабаджиєв, Т. В. Єрохіна, В. В. Кузьмін, І. В. Мещан, В. М. Попович. Запоріжжя : Вид. комплекс АТ «Мотор Січ», 2015. 487 с.

40. Третина українців мала справу з домашнім насильством у дорослому віці – опитування. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29577591.html> (дата звернення: 28.02.2024).

41. Трубавіна І. Поняття про соціально-педагогічне консультування сім'ї. *Гуманістично спрямований виховний процес і становлення особистості : в 2-х кн.* Київ : ПІВ, 2001. С. 202 – 209.

42. Трубавіна І. Соціальна робота з сім'єю за новим сімейним кодексом. *Соціальний захист.* 2004. № 3. С. 39 – 40.

43. Тюптя Л. Т. Система соціального обслуговування населення. URL: http://pidruchniki.ws/15840720/sotsiologiya/sotsialna_robota_tyuptya_lt. (дата звернення 17.04.2024).

44. Тюптя Л. Т., Іванова І. Б. Соціальна робота : теорія і практика : навч. посіб. 2–ге вид., перероб. і доп. Київ : Знання, 2008. 574 с.

45. Федоренко Р. П. Психологія молоді сім'ї і сімейна криза : монографія. Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун–ту ім. Лесі Українки, 2007. 168 с.

46. Цільмак О. М., Лефтеров В. О. Психологія сім'ї та шлюбу : таблиці, схеми, коментарі : навч.-наочн. підручник. Київ : Видавництво Ліра-К, 2020. 266 с.

47. An Italian Artist Used Some Of The Most Beloved Cartoon Characters In A Shocking Way. URL: <https://www.businessinsider.com/italian-artist-domestic-violence-cartoon-illustrations-2014-7> (дата звернення: 19.03.2024).

48. Anti-Abuse Vending Machines: domestic violence campaign. URL: <https://www.trendhunter.com/trends/domestic-violence-campaign> (дата звернення: 29.03.2024).

49. Devastatingly pervasive: 1 in 3 women globally experience violence. URL: <https://www.who.int/news/item/09-03-2021-devastatingly-pervasive-1-in-3-women-globally-experience-violence> (дата звернення: 27.03.2024).

50. Jedna fotografija dnevno u najgoroj godini života / One photo a day in the worst year of my life. URL: https://www.youtube.com/watch?v=Ertu9_MhFiM (дата звернення: 11.04.2024).

51. One photo a day in the worst year of my life. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=JwSSpplS6wU> (дата звернення: 21.03.2024).

52. Tender Launches 2014 World Cup Campaign – Tender. URL: <https://tender.org.uk/news/tender-launches-2014-world-cup-campaign/> (дата звернення: 20.02.2024).

53. The Dress meme adapted for #StopAbuseAgainstWomen ad. URL: <https://www.theguardian.com/media/2015/mar/06/the-dress-meme-stopabuseagainstwomen-ad-salvation-army-south-africa> (дата звернення: 27.02.2024).

**Декларація
академічної доброчесності
здобувача ступеня вищої освіти ЗНУ**

Я, Москаленко Альона Володимирівна, студентка 5 курсу, форма навчання заочна, факультет соціології та управління, спеціальність «соціальна робота», освітньо-професійна програма «соціальна робота», адреса електронної пошти: alonamoskalenko89@gmail.com,

– підтверджую, що написана мною кваліфікаційна робота на тему «Протидія гендерно зумовленому насильству до жінок в умовах воєнного стану» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, що визначені у ст. 42 Закону України «Про освіту», зі змістом яких ознайомлена;

– заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи є ідентичною її друкованій версії;

– згодна на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності у будь-який спосіб, у тому числі за допомогою інтернет-системи, а також на архівування моєї роботи в базі даних цієї системи.

Дата _____ Підпис _____ ПІБ (студент) Москаленко А.В.

Дата _____ Підпис _____ ПІБ (науковий керівник) Маловічко О.В.